Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (szósta izba)

z dnia 14 marca 2024 r.*

Uchybienie zobowiązaniom państwa członkowskiego – Dyrektywa 91/676/EWG – Artykuł 3 ust. 4 – Artykuł 5 ust. 4 – Litera A pkt 2 i 5 oraz lit. B pkt 9 załącznika II – Ustęp 1 pkt 2 i 3 oraz ust. 2 załącznika III – Artykuł 5 ust. 5 – Ochrona wód przed zanieczyszczeniami azotanami pochodzenia rolniczego – Ponowne zbadanie wykazu wyznaczonych stref zagrożenia azotanami – Obowiązkowe środki przewidziane w programach działania – Dodatkowe środki lub wzmożone działania

W sprawie C-576/22

mającej za przedmiot skargę o stwierdzenie, na podstawie art. 258 TFUE, uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego, wniesioną w dniu 30 sierpnia 2022 r.,

Komisja Europejska, którą reprezentowali C. Hermes oraz E. Sanfrutos Cano, w charakterze pełnomocników,

strona skarżąca,

przeciwko

Królestwu Hiszpanii, które reprezentował A. Ballesteros Panizo, w charakterze pełnomocnika,

strona pozwana,

TRYBUNAŁ (szósta izba),

w składzie: T. von Danwitz, prezes izby, P.G. Xuereb (sprawozdawca) i A. Kumin, sędziowie,

rzecznik generalna: J. Kokott,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając pisemny etap postępowania,

podjąwszy, po wysłuchaniu rzecznika generalnego, decyzję o rozstrzygnięciu sprawy bez opinii,

wydaje następujący

* Język postępowania: hiszpański.

Wyrok

1 W swojej skardze Komisja Europejska wnosi do Trybunału o stwierdzenie, że:

– nie wyznaczając jako stref zagrożenia w Comunidad de Castilla y León (wspólnocie autonomicznej Kastylia i León, Hiszpania), w Comunidad Autónoma de Extremadura (wspólnocie autonomicznej Estremadura, Hiszpania), w Comunidad Autónoma de Galicia (wspólnocie autonomicznej Galicja, Hiszpania), w Comunidad Autónoma de las Islas Balears (wspólnocie autonomicznej Baleary, Hiszpania), w Comunidad Autónoma de Canarias (wspólnocie autonomicznej Wyspy Kanaryjskie, Hiszpania), w Comunidad de Madrid (Wspólnocie Madrytu, Hiszpania) oraz w Comunidad Valenciana (Wspólnocie Walenckiej, Hiszpania) stref pozyskiwania wody przez spływ powierzchniowy (wody powierzchniowe) lub przez przesiąkanie (wody podziemne) (zwanych dalej „strefami pozyskiwania") odpowiadających każdemu z następujących zanieczyszczonych punktów pomiarowych:

  – wspólnota autonomiczna Kastylia i León: CA 0233006, 4300412, 4300169, 4300165, 4300141, 4300026, 4300113, 4300083, 4300178, 4300177, TA 55707002, 4300518, 4300164, 4300073, 4300191 oraz 4300173;

  – wspólnota autonomiczna Estremadura: TA 67714001, TA 62312004, TA 64812005, TA 59810001, TA 67714102, TA 67812004, 400581, TA 65312005, TA 72914003, TA 57510009, TA 57410002, TA 59611005, TA 65212006, TA 67514001, TA 59611006, TA 70413001, TA 70414002, TA 72914001, TA 72914002 oraz TA 62309002;

  – wspólnota autonomiczna Galicja: 14.RW.05.120, 14.RW.06.110, 14.RW.06.210, 14.RW.07.030, 14.RW.07.070, 14.RW.11.020, 14.RW.14.050, TW-54-10, TW-31-10, TW-31-20, TW-36-10, CW-10-10, CW-12-10, CW-16-10, CW-16-20, TW-36-20, TW-37-10, TW-37-20, TW-39-10, TW-39-20, TW-25-10, CW-49-10 oraz TW-25-05;

  – wspólnota autonomiczna Wyspy Baleary 1801M1T 1, ES 53M0137, ES 53M1123, ES 53M1205, ES 53MA 082, ES 53MA 072, ES 53ME132, ES 53MA 19 oraz ES 53MA 042;

  – wspólnota autonomiczna Wyspy Kanaryjskie: ES 120ESBT 1210008, ES 120ESBT 1210016, S 120ESBT 1210040, ES 120ESBT 1210048, ES 120ESBT 1211048, S 120ESBT 1211056, ES 120ESBT 1211063, S 120ESBT 1211117 oraz ES 125ESBT 1250015;

  – Wspólnota Madrytu TA 53306002, TA 53306008, 13-05 oraz 07-09;

  – Wspólnota Walencka: JU210, JU209 oraz JU202;

– nie przewidując wszystkich obowiązkowych koniecznych środków w programach działania Comunidad Autónoma de Aragón (wspólnoty autonomicznej Aragonia, Hiszpania), Comunidad Autónoma de Castilla–La Mancha (wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha, Hiszpania), wspólnoty autonomicznej Kastylia i León, wspólnoty autonomicznej Estremadura oraz Wspólnoty Madrytu; oraz

– nie podejmując dodatkowych środków lub wzmożonych działań w zakresie zanieczyszczenia azotanami w stosunku do wspólnot autonomicznych wykazujących tendencję wzrostową

zanieczyszczenia w punktach pomiarowych stref zagrożenia, w szczególności wspólnoty autonomicznej Aragonia, wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha, wspólnoty autonomicznej Kastylia i León oraz Comunidad Autónoma de la Región de Murcia (wspólnoty autonomicznej regionu Murcja, Hiszpania), a w odniesieniu do eutrofizacji – w całym kraju,

Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom, które na nim ciążą na mocy art. 3 ust. 4 dyrektywy Rady 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotyczącej ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego (Dz.U. L 1991, 375, s. 1), w brzmieniu zmienionym rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1137/2008 z dnia 22 października 2008 r. (Dz.U. 2008, L 311, s. 1) (zwanej dalej „dyrektywą 91/676"), art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikami II i III do tej dyrektywy oraz art. 5 ust. 5 tej dyrektywy.

Ramy prawne

Prawo Unii

2 Motywy piąty, szósty, dziesiąty, jedenasty i trzynasty dyrektywy 91/676 mają następuje brzmienie:

„główną przyczynę zanieczyszczenia ze źródeł rozproszonych wpływających na wspólnotowe wody stanowią azotany pochodzące ze źródeł rolniczych;

z tego względu niezbędne jest, w celu ochrony zdrowia ludzi i zasobów żywych oraz ekosystemów wodnych, a także zabezpieczenia innych zgodnych z prawem sposobów wykorzystania wód, w celu zmniejszenia zanieczyszczenia wód spowodowanego lub wywołanego przez azotany pochodzące ze źródeł rolniczych oraz w celu zapobieżenia dalszemu takiemu zanieczyszczaniu; w tym celu ważne jest podjęcie środków dotyczących składowania i rolniczego wykorzystania wszelkich związków azotu, oraz dotyczących tego pewnych praktyk zagospodarowania gruntów;

[…]

niezbędne jest, aby państwa członkowskie określiły strefy zagrożenia oraz ustanowiły i wprowadziły w życie programy działania w celu zmniejszenia zanieczyszczenia wody związkami azotu w tych strefach;

takie programy działania powinny obejmować środki mające na celu ograniczenie rolniczego wykorzystania wszelkich nawozów zawierających azot oraz w szczególności ustalenie specjalnych ograniczeń dotyczących stosowania odchodów zwierzęcych pochodzącego od zwierząt gospodarskich;

[…]

uznaje się, iż warunki hydrogeologiczne w niektórych państwach członkowskich są tego rodzaju, że może upłynąć wiele lat, zanim działania w zakresie ochrony doprowadzą do poprawy jakości wody".

3 Artykuł 1 wspomnianej dyrektywy stanowi:

„Niniejsza dyrektywa ma na celu:

– zmniejszenie zanieczyszczenia wody spowodowanego lub wywołanego przez azotany pochodzące ze źródeł rolniczych, oraz

– zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu”.

4 Artykuł 2 wspomnianej dyrektywy stanowi:

„Do celów niniejszej dyrektywy:

a) »wody podziemne« oznaczają wszelkie wody znajdujące się pod powierzchnią ziemi w warstwie wodonośnej oraz w bezpośredniej styczności z gruntem lub podglebiem;

b) »wody słodkie« oznaczają naturalnie występujące wody o niskim stężeniu soli, które są często akceptowane jako odpowiednie do poboru i uzdatniania w celu wyprodukowania wody pitnej;

c) »związek azotu« oznacza każdą substancję zawierającą azot, z wyjątkiem gazowego azotu cząsteczkowego;

[…]

g) »odchody zwierzęce« oznaczają wszelkie odchody wydalane przez inwentarz żywy lub mieszaninę ściółki i odchodów wydalanych przez inwentarz żywy, nawet w formie przetworzonej;

h) »rolnicze wykorzystanie [nawożenie]« oznacza dodanie materiałów do gleby albo przez rozprowadzenie na powierzchni, albo przez wstrzykiwanie do gruntu, umieszczenie pod powierzchnią gruntu lub mieszanie z warstwami powierzchniowymi gruntu;

i) »eutrofizacja« oznacza: wzbogacenie wody związkami azotu, powodujące przyspieszony wzrost glonów i wyższych form życia roślinnego i w wyniku tego niepożądane zaburzenie równowagi organizmów obecnych w wodzie oraz niekorzystne zmiany jakości danej wody;

j) »zanieczyszczenie« oznacza zrzucanie przez ludzi, bezpośrednio lub pośrednio, związków azotu pochodzące ze źródeł rolniczych do środowiska wodnego, którego skutkiem może być zagrożenie zdrowia ludzkiego, szkody w zasobach żywych i ekosystemach wodnych, pogorszenie walorów rekreacyjnych lub zakłócenia innych sposobów wykorzystania wody;

k) »strefa zagrożenia« oznacza obszar terenu wyznaczony zgodnie z art. 3 ust. 2”.

5 Artykuł 3 tej samej dyrektywy brzmi następująco:

„1. Wody dotknięte zanieczyszczeniami oraz wody, które mogą być dotknięte zanieczyszczeniami, jeśli nie zostaną podjęte działania w zastosowaniu art. 5, określane są przez państwa członkowskie zgodnie z kryteriami określonymi w załączniku I.

2. Państwa członkowskie, w ciągu dwuletniego okresu po notyfikacji niniejszej dyrektywy, wyznaczają jako strefy podatne [strefy zagrożenia] wszystkie znane obszary gleby w ramach ich terytoriów, z których mają miejsce spływy do wód określonych zgodnie z ust. 1 i które przyczyniają się do zanieczyszczania. Powiadamiają one Komisję o tym wstępnym wyznaczeniu w ciągu sześciu miesięcy.

[…]

4. Państwa członkowskie dokonują przeglądu, w miarę konieczności zmieniają lub dodają do wyznaczania stref zagrożenia [dodają strefy do wykazu wyznaczonych stref zagrożenia], gdzie [kiedy to] stosowne oraz przynajmniej co cztery lata, w celu uwzględnienia zmian i czynników nieprzewidzianych w czasie poprzedniego wyznaczania. Powiadamiają one Komisję o wszelkich zmianach lub dodaniach do [uzupełnieniach] wyznaczonych stref w ciągu sześciu miesięcy.

5. Państwa członkowskie są zwolnione z obowiązku określania szczególnych stref zagrożenia, jeśli ustanawiają i stosują programy działania określone w art. 5 zgodnie z niniejszą dyrektywą na całym terytorium kraju”.

6 Zgodnie z art. 4 ust. 1 dyrektywy 91/676:

„Państwa członkowskie, w celu zapewnienia dla wszystkich wód ogólnego poziomu ochrony przed zanieczyszczeniem, w ciągu dwuletniego okresu od notyfikacji niniejszej dyrektywy:

a) ustanawiają zbiór lub zbiory zasad dobrej praktyki rolniczej, które mają zostać dobrowolnie wprowadzane w życie przez rolników, które powinny zawierać postanowienia obejmujące co najmniej pozycje określone w załączniku II [lit.] A;

[…]”.

7 Artykuł 5 wspomnianej dyrektywy przewiduje:

„1. W ciągu dwuletniego okresu po wstępnym wyznaczeniu określonym w art. 3 ust. 2 lub też w ciągu jednego roku od każdego dodatkowego wyznaczenia określonego w art. 3 ust. 4 państwa członkowskie do celów realizacji celów określonych w art. 1 ustanawiają programy działania w odniesieniu do wyznaczonych stref zagrożenia.

2. Program działania może odnosić się do wszystkich stref zagrożenia na terytorium danego państwa członkowskiego lub, w przypadku gdy państwo członkowskie uznaje to za właściwe, mogą zostać ustanowione różne programy dla różnych stref zagrożenia lub ich części.

3. Programy działań uwzględniają:

a) dostępne dane naukowo-techniczne, głównie w odniesieniu do odpowiednich udziałów azotu pochodzące ze źródeł rolniczych oraz pochodzącego z innych źródeł;

b) warunki środowiska w odpowiednich regionach zainteresowanych państw członkowskich.

4. Programy działania są wprowadzane w życie w ciągu czterech lat od ich ustanowienia i składają się z następujących obowiązkowych środków:

a) środków określonych w załączniku III;

b) tych środków, które państwo członkowskie określiło w zbiorze (-ach) zasad dobrej praktyki rolniczej ustalonym zgodnie z art. 4, z wyjątkiem tych, które zostały zastąpione środkami określonymi w załączniku III.

5. Ponadto państwa członkowskie podejmują w ramach programów działania takie dodatkowe środki lub wzmożone działania, jakie uznają za niezbędne, jeśli na wstępie lub w świetle doświadczenia uzyskanego podczas wykonywania programów działania staje się widoczne, że środki określone w ust. 4 nie będą wystarczające do osiągnięcia celów określonych w art. 1. Wybierając środki lub działania, państwa członkowskie uwzględniają ich skuteczność i koszt w stosunku do innych możliwych środków zapobiegawczych.

6. Państwa członkowskie sporządzają i wprowadzają w życie odpowiednie programy monitorowania, w celu dokonania oceny skuteczności programów działania ustanowionych na mocy niniejszego artykułu.

Państwa członkowskie, które stosują art. 5 na całym terytorium kraju, monitorują zawartość azotanów w wodach (wodach powierzchniowych i podziemnych) w wybranych stacjach [punktach] pomiarowych, co umożliwia ustalenie stopnia zanieczyszczenia tych wód azotanami pochodzące ze źródeł rolniczych.

[…]”.

8 Artykuł 6 ust. 1 wspomnianej dyrektywy stanowi:

„Do celów wyznaczania i zmiany wyznaczenia stref zagrożenia państwa członkowskie:

a) w ciągu dwóch lat od notyfikacji niniejszej dyrektywy monitorują stężenia azotanów w wodach słodkich w okresie jednego roku:
   i) w punktach poboru próbek wód powierzchniowych, ustanowionych w art. 5 ust. 4 [dyrektywy 75/440/EWG z dnia 16 czerwca 1975 r. dotyczącej wymaganej jakości wód powierzchniowych przeznaczonych do pozyskiwania wody pitnej w państwach członkowskich (Dz.U. 1975, L 194, s. 26)] i/lub w innych punktach poboru próbek, które są reprezentatywne dla wód powierzchniowych państw członkowskich, co najmniej raz w miesiącu lub częściej w okresach powodzi;
   ii) w punktach poboru próbek, które są reprezentatywne dla gruntowych warstw wodonośnych w państwach członkowskich, w regularnych odstępach czasu i przy uwzględnieniu przepisów [dyrektywy Rady 80/778/EWG z dnia 15 lipca 1980 r. w sprawie jakości wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi (Dz.U. 1980, L 229, s. 11)];

b) powtarzają program monitorowania przedstawiony w lit. a) co najmniej co cztery lata, z wyjątkiem tych punktów poboru próbek, gdzie stężenie azotanów we wszystkich poprzednich próbkach wynosiło poniżej 25 mg/l i nie pojawił się nowy czynnik, który mógłby spowodować wzrost zawartości azotanów; w takim przypadku program monitorowania powinien być powtarzany tylko co osiem lat;

c) dokonują przeglądu stanu eutrofizacji słodkich wód powierzchniowych oraz wód ujść rzek i wód przybrzeżnych co cztery lata.

[…]”.

9 Artykuł 10 dyrektywy brzmi następująco:

„1. Państwa członkowskie w odniesieniu do czteroletniego okresu następującego po notyfikacji niniejszej dyrektywy oraz w odniesieniu do każdego kolejnego czteroletniego okresu przedkładają Komisji sprawozdanie zawierające informacje określone w załączniku V.

2. Sprawozdanie na mocy niniejszego artykułu jest przedkładane Komisji w ciągu sześciu miesięcy od zakończenia okresu, do którego się odnosi”.

10 Zgodnie z art. 11 dyrektywy 91/676:

„Na podstawie informacji otrzymanych na mocy art. 10 Komisja publikuje sprawozdania zbiorcze w ciągu sześciu miesięcy od otrzymania sprawozdań od państw członkowskich i przekazuje je Parlamentowi Europejskiemu oraz Radzie. W świetle wykonania niniejszej dyrektywy, oraz w szczególności przepisów załącznika III, Komisja przedkłada Radzie do dnia 1 stycznia 1998 r. sprawozdanie, któremu, gdzie stosowne, towarzyszą propozycje dotyczące zmian niniejszej dyrektywy”.

11 Załącznik I do tej dyrektywy, zatytułowany „Kryteria wyznaczania wód określonych w art. 3 ust. 1”, stanowi w lit. A:

„Wody określone w art. 3 ust. 1 są wyznaczane między innymi przy zastosowaniu następujących kryteriów:

1. czy powierzchniowe wody słodkie, w szczególności te wykorzystywane lub przeznaczone do pozyskiwania wody pitnej, zawierają lub mogłyby zawierać, jeśli nie podjęto działania na mocy art. 5, stężenie azotanów większe niż ustanowione zgodnie z dyrektywą [75/440];

2. czy wody podziemne zawierają więcej niż 50 mg/l azotanów lub mogłyby zawierać więcej niż 50 mg/l, jeśli nie zostanie podjęte działanie na mocy art. 5;

3. czy stwierdzono, że naturalne jeziora słodkowodne, inne zbiorniki słodkiej wody, ujścia rzek, wody przybrzeżne i wody morskie są eutroficzne lub mogą stać się eutroficzne w bliskiej przyszłości, jeśli nie zostaje podjęte działanie na mocy art. 5”.

12 Zgodnie z załącznikiem II do wspomnianej dyrektywy, zatytułowanym „Zbiór (zbiory) zasad dobrej praktyki rolniczej”:

„A. Zbiór lub zbiory zasad dobrej praktyki rolniczej, mające na celu zmniejszenie zanieczyszczenia azotanami i uwzględniające warunki w różnych regionach Wspólnoty, powinny zawierać niektóre przepisy obejmujące następujące pozycje w zakresie, w jakim są one istotne:
   1. okresy, kiedy rolnicze wykorzystanie nawozu jest niewłaściwe;
   2. rolnicze wykorzystanie nawozu w terenie o dużym nachyleniu;

[…]

5. pojemność i konstrukcja pojemników do składowania odchodów zwierzęcych, w tym środki mające na celu zapobieganie zanieczyszczeniu wody przez spływ i przesiąkanie do wód podziemnych i powierzchniowych płynów zawierających odchody zwierzęce i ścieki z przechowywanych materiałów roślinnych, takich jak kiszonka;

[…]

B. Państwa członkowskie mogą uwzględniać w zbiorze (zbiorach) zasad dobrej praktyki rolniczej następujące zagadnienia:

[…]

9. ustalenie planów nawożenia dla każdego gospodarstwa rolnego oddzielnie oraz prowadzenie rejestru wykorzystania nawozu;

[…]”.

13 Załącznik III do tej samej dyrektywy, zatytułowany „Środki, które należy włączyć do programów działania, jak określono w art. 5 ust. 4 lit. a)”, brzmi następująco:

„1. Środki obejmują zasady odnoszące się do:

[…]

2. pojemności zbiorników do przechowywania odchodów zwierzęcych; pojemność ta musi przekraczać pojemność wymaganą do przechowywania w najdłuższym okresie, podczas którego rolnicze wykorzystanie w strefie zagrożenia jest zabronione, z wyjątkiem przypadków, gdy może zostać dowiedzione właściwym władzom, iż wszelkie ilości odchodów zwierzęcych nadmierne w stosunku do rzeczywistej pojemności przechowywania zostaną usunięte w sposób, który nie będzie szkodliwy dla środowiska;

3. ograniczenie rolniczego wykorzystania nawozów, zgodne z dobrą praktyką rolniczą i uwzględniające cechy danej strefy zagrożenia, w szczególności;
   a) warunki glebowe, rodzaj gleby i nachylenie terenu;
   b) warunki klimatyczne, opady i nawadnianie;
   c) zagospodarowanie gruntów oraz praktyki rolnicze, w tym system płodozmianu;

   które mają być oparte na równowadze między:
   i) możliwym do przewidzenia zapotrzebowaniem upraw na azot;
   ii) zasilaniem upraw azotem z gleby oraz z nawożenia, z uwzględnieniem:

   – ilości azotu obecnego w glebie w czasie, kiedy uprawa zaczyna wykorzystywać go w znaczącym stopniu (ilości pozostające w końcu zimy),

   – dopływu azot[u] przez mineralizację netto rezerw azotu organicznego w glebie,

   – uzupełniania związków azotu z odchodów zwierzęcych,

   – uzupełniania związków azotu pochodzącego z chemicznych nawozów i innych.

2. Środki te zapewniają, że dla każdego gospodarstwa rolnego lub hodowlanego ilość odchodów zwierzęcych, wykorzystywanych rolniczo każdego roku, w tym wprost od zwierząt, nie przekroczy określonej ilości na hektar.

Ilość ta to ilość odchodów zwierzęcych zawierająca do 170 kg N […].

[…]".

14 Załącznik V do dyrektywy 91/676, zatytułowany „Informacje, które powinny być zawarte w sprawozdaniach określonych w art. 10", przewiduje:

„[…]

3. Podsumowanie wyników monitorowania uzyskanych na mocy art. 6, zawierające oświadczenie o rozważaniach, które doprowadziły do wyznaczenia każdej strefy zagrożenia oraz do każdej zmiany lub dodania do [uzupełnienia] wyznaczonych stref zagrożenia.

4. Podsumowanie programów działania sporządzonych na mocy art. 5 oraz, w szczególności:

[…]
c) wszelkich dodatkowych środków lub wzmożonych działań podjętych na mocy art. 5 ust. 5;

[…]
e) założeń poczynionych przez państwa członkowskie na temat prawdopodobnej długości okresu, w ramach którego oczekuje się, że wody określone zgodnie z art. 3 ust. 1 zareagują na dany środek programu działań, wraz ze wskazaniem poziomu niepewności związanego z tymi założeniami".

Prawo hiszpańskie

15 Dyrektywa 91/676 została przetransponowana do hiszpańskiego porządku prawnego w drodze Real Decreto 261/1996 sobre protección de las aguas contra la contaminación producida por los nitratos procedentes de fuentes agrarias (dekret królewski 261/1996 w sprawie ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego) z dnia 16 lutego 1996 r. (BOE nr 61 z dnia 11 marca 1996 r., s. 9734). Dekret ten został w międzyczasie uchylony i zastąpiony Real Decreto 47/2022, sobre protección de las aguas contra la contaminación difusa producida por los nitratos procedentes de fuentes agrarias (dekretem królewskim 47/2022 w sprawie ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego) z dnia 18 stycznia 2022 r. (BOE nr 17 z dnia 20 stycznia 2022 r., s. 5664).

16 Ponadto wszystkie wspólnoty autonomiczne, do których odnosi się Komisja w skardze, przyjęły w ramach swoich kompetencji uregulowanie mające na celu zastosowanie się do zobowiązań wynikających z dyrektywy 91/676.

Postępowanie poprzedzające wniesienie skargi

17 W dniu 3 lipca 2015 r. Komisja wszczęła dochodzenie o sygnaturze EU Pilot 7849/15/ENVI w celu monitorowania wyznaczania stref zagrożenia podatnych na azotany oraz środków przewidzianych w odpowiednich programach działania w Hiszpanii. To wstępne dochodzenie wszczęto po dokonaniu oceny informacji przedstawionych przez władze hiszpańskie w sprawozdaniu przedłożonym Komisji zgodnie z art. 10 dyrektywy 91/676, zawierającym informacje, o których mowa w załączniku V do tej dyrektywy, dotyczące lat 2008–2011.

18 W następstwie oceny odpowiedzi dostarczonych przez Królestwo Hiszpanii w ramach wspomnianego dochodzenia wstępnego, które uwzględniało również informacje zawarte w późniejszym sprawozdaniu za lata 2012–2015 (zwanym dalej „sprawozdaniem 2012–2015"), Komisja, uznając, że wynika z niego, iż sytuacja tego państwa członkowskiego nie była zgodna ze zobowiązaniami ciążącymi na nim na mocy dyrektywy 91/676, postanowiła wszcząć postępowanie w sprawie uchybienia przeciwko temu państwu członkowskiemu.

19 W dniu 9 listopada 2018 r. Komisja skierowała do Królestwa Hiszpanii wezwanie do usunięcia uchybienia, w którym zarzuciła temu państwu naruszenie art. 3 ust. 4 i art. 5 ust. 4–6 dyrektywy 91/676.

20 Królestwo Hiszpanii odpowiedziało na to wezwanie do usunięcia uchybienia pismami z dnia 21 lutego, 13 czerwca, 31 lipca, 2 września i 17 października 2019 r. oraz 13 lutego 2020 r.

21 W dniu 2 lipca 2020 r. Komisja, nie będąc przekonana tymi odpowiedziami, wydała uzasadnioną opinię, w której stwierdziła, że Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy przepisów przytoczonych w wezwaniu do usunięcia uchybienia.

22 W uzasadnionej opinii Komisja nakazała Królestwu Hiszpanii podjęcie środków wymaganych w celu zastosowania się do jego zobowiązań w terminie trzech miesięcy od daty otrzymania tej uzasadnionej opinii.

23 W pismach z dnia 27 października 2020 r. oraz 29 kwietnia, 26 maja, 25 czerwca i 5 lipca 2021 r. Królestwo Hiszpanii przedstawiło swoje uwagi w odniesieniu do tej uzasadnionej opinii.

24 W świetle tych odpowiedzi Komisja uznała, że Królestwo Hiszpanii położyło kres zarzucanemu mu uchybieniu art. 5 ust. 6 dyrektywy 91/676. Uznawszy natomiast, że uchybienie nadal istnieje w odniesieniu do zobowiązań ciążących na tym państwie na mocy art. 3 ust. 4 oraz art. 5 ust. 4 i 5 tej dyrektywy, Komisja w dniu 30 sierpnia 2022 r. wniosła niniejszą skargę.

W przedmiocie skargi

25 Na poparcie skargi Komisja podnosi trzy zarzuty, oparte na naruszeniu, po pierwsze, art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676, po drugie, art. 5 ust. 4 tej dyrektywy w związku z załącznikami II i III do niej, i po trzecie, art. 5 ust. 5 tej dyrektywy.

26 Królestwo Hiszpanii wnosi o oddalenie niniejszej skargi.

W przedmiocie zarzutu pierwszego, opartego na naruszeniu art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676

27 W pierwszym zarzucie Komisja występuje do Trybunału z żądaniem stwierdzenia, że nie wyznaczając jako stref zagrożenia we wspólnotach autonomicznych Kastylia i León, Estremadura, Galicja, Baleary, Wyspy Kanaryjskie, we Wspólnocie Madrytu i we Wspólnocie Walenckiej stref pozyskiwania wody przez spływ powierzchniowy (wody powierzchniowe) lub przez przesiąkanie (wody podziemne) odpowiadających każdemu z punktów pomiarowych, o których mowa w pkt 1 niniejszego wyroku, Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom, które na nim ciążą na mocy art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676.

W przedmiocie dopuszczalności

28 Królestwo Hiszpanii podnosi niedopuszczalność tego zarzutu pierwszego ze względu na to, że w świetle art. 21 statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, art. 120 regulaminu postępowania przed Trybunałem oraz orzecznictwa Trybunału dotyczącego tych przepisów Trybunał może orzec w swoim wyroku jedynie w przedmiocie żądań sformułowanych przez Komisję. Tymczasem zarzut dotyczący uchybienia art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676 nie zalicza się do tych żądań, ponieważ chociaż został on wymieniony w uzasadnieniu skargi, nie został on podniesiony przez Komisję w petitum skargi zawartym w jej pkt 145. W tym punkcie zwrócono się bowiem do Trybunału o stwierdzenie uchybienia nie art. 3 ust. 4, lecz art. 4 ust. 4 dyrektywy 91/676. Pierwszy zarzut szczegółowy należy zatem uznać za niedopuszczalny.

29 Argumentacja ta nie zasługuje na uwzględnienie.

30 Po pierwsze, z uzasadnienia skargi jasno wynika, że pierwszy zarzut ma na celu stwierdzenie uchybienia art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676 i że zawarte w pkt 145 skargi odniesienie do art. 4 ust. 4 tej dyrektywy wynika, jak wyjaśniła Komisja w replice, z błędu typograficznego. Ponadto art. 4 tej dyrektywy zawiera tylko dwa ustępy. Po drugie, o ile prawdą jest, że w wyroku z dnia 15 czerwca 2006 r., Komisja/Francja (C-255/04, EU:C:2006:401, pkt 25), powołanym przez Królestwo Hiszpanii na poparcie zarzutu niedopuszczalności, Trybunał orzekł, iż zarzut, który został wskazany w uzasadnieniu skargi, lecz który nie został zawarty w żądaniach Komisji, jest niedopuszczalny, o tyle należy stwierdzić, że w niniejszej sprawie, niezależnie od tego błędu typograficznego, zarzut mający na celu stwierdzenie uchybienia art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676 został włączony do żądań Komisji.

31 Należy zatem oddalić zarzut niedopuszczalności podniesiony przez Królestwo Hiszpanii.

Co do istoty

– *Argumentacja stron*

32 Komisja podnosi, że wody pobierane na poziomie punktów pomiarowych, o których mowa w zarzucie pierwszym, zostały zgłoszone w sprawozdaniach przedstawionych przez Królestwo Hiszpanii na podstawie art. 10 dyrektywy 91/676 jako zanieczyszczone przez azotany lub dotknięte eutrofizacją z ich powodu. Zdaniem Komisji istnieją zatem wystarczające przesłanki do stwierdzenia naruszenia art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676, chyba że Królestwo Hiszpanii przedstawi dla każdej strefy poboru wody odpowiadającej tym punktom pomiarowym dane wykazujące, że azotany pochodzenia rolniczego nie przyczyniają się w znaczący sposób do tego zanieczyszczenia.

33 W odpowiedzi na skargę Królestwo Hiszpanii kwestionuje tę argumentację, podkreślając, że do Komisji należy wykazanie istnienia zarzucanego mu uchybienia. Utrzymuje ono, że wspólnoty autonomiczne, których dotyczy ten zarzut, wywiązały się z obowiązków związanych z wyznaczeniem stref zagrożenia wynikających z art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676 lub że zarzut ten dotyczy stref, w których azotany pochodzenia rolniczego nie przyczyniają się w znaczący sposób do zanieczyszczenia, wobec czego nie można stwierdzić żadnego uchybienia temu przepisowi.

34 Ponadto Królestwo Hiszpanii przedstawia szczegółowe uwagi dotyczące punktów pomiarowych, których dotyczy zarzut pierwszy, w tym w szczególności następujące wyjaśnienia.

35 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Estremadura rząd tej wspólnoty rozpoczął w 2022 r. przegląd lub, w zależności od przypadku, rozszerzenie wyznaczenia stref zagrożenia. W każdym razie dopuszczalne progi stężenia azotanów pochodzenia rolniczego nie zostały przekroczone w ośmiu punktach pomiarowych znajdujących w administracji tej wspólnoty autonomicznej, których dotyczy zarzut pierwszy. Nie jest zatem konieczne wyznaczanie obszarów zasilania odpowiadających tym punktom pomiarowym jako strefy zagrożenia.

36 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Galicja Królestwo Hiszpanii podnosi w szczególności, że w jeśli chodzi o niektóre z punktów pomiarowych, w tym punkty pomiarowe 14.RW.11.020 i 14.RW.14.050, prowadzone są badania mające na celu ustalenie źródła zanieczyszczenia azotanami.

37 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Baleary Królestwo Hiszpanii podkreśla, że obecnie trwa przegląd wyznaczania stref zagrożenia i że projekt dekretu w sprawie wyznaczenia stref zagrożenia znajduje się na zaawansowanym etapie opracowywania. W każdym razie nie jest konieczne wyznaczanie jako „stref zagrożenia" stref pozyskiwania odpowiadających pięciu punktom pomiarowym zależnym od tej wspólnoty autonomicznej, ponieważ wód tych nie należy już uznawać za zanieczyszczone, jak wynika ze sprawozdania przekazanego Komisji na podstawie art. 10 dyrektywy 91/676 w odniesieniu do lat 2016–2019 (zwanego dalej „sprawozdaniem 2016–2019").

38 W odniesieniu do Wspólnoty Madrytu nie można również stwierdzić żadnego naruszenia art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676. W szczególności w odniesieniu do punktu pomiarowego TA 53306008 stwierdzono, że zanieczyszczenie azotanami pochodzenia rolniczego zostało zmniejszone, osiągając maksymalny poziom wynoszący 17 % w 2021 r.

39 Co się tyczy Wspólnoty Walenckiej, Królestwo Hiszpanii podnosi, że obszary zasilania odpowiadające punktom pomiarowym, o których mowa w niniejszej skardze, zostały wyznaczone jako strefy zagrożenia dekretem przyjętym przez rząd tej wspólnoty w dniu 10 czerwca 2022 r.

40 W replice Komisja przedstawia następujące wyjaśnienia.

41 Po pierwsze, co się tyczy 16 punktów pomiarowych zależnych od wspólnoty autonomicznej Kastylia i León, z odpowiedzi Królestwa Hiszpanii na skargę wynika, że faktycznie nie jest konieczne wyznaczanie stref pozyskiwania odpowiadających tym punktom pomiarowym jako stref zagrożenia.

42 Po drugie, co się tyczy trzech z dziewięciu punktów pomiarowych zależnych od wspólnoty autonomicznej Wyspy Kanaryjskie, Komisja wskazuje, że z wyjaśnień przedstawionych przez Królestwo Hiszpanii w odpowiedzi na skargę wynika, że uchybienie zostało usunięte.

W odniesieniu do dwóch innych punktów pomiarowych Komisja uważa, w świetle tych wyjaśnień, że nie jest również konieczne wyznaczanie stref pozyskiwania odpowiadających tym punktom pomiarowym jako strefy zagrożenia.

43 W odniesieniu do czterech pozostałych punktów pomiarowych Komisja podnosi, że Królestwo Hiszpanii wyjaśniło zasadniczo w odpowiedzi na skargę, iż stężenie azotanów stwierdzone w tych punktach pomiarowych pochodziło nie z rolnictwa, lecz z kanalizacji i zbiorników septycznych. O ile wyjaśnienie to niekoniecznie nie wyklucza możliwość, że azotany pochodzenia rolniczego przyczyniają się w znaczący sposób do zanieczyszczenia, o tyle należy zgodzić się, w braku innych dowodów świadczących o takim znaczącym wkładzie, z tym, że strefy pozyskiwania odpowiadające tym punktom poboru wody nie zostały wyznaczone jako strefy zagrożenia.

44 Po trzecie, co się tyczy wspólnoty autonomicznej Estremadura, Komisja przyznaje, że w świetle informacji dostarczonych przez Królestwo Hiszpanii w odpowiedzi na skargę w rzeczywistości nie jest konieczne wyznaczanie stref pozyskiwania odpowiadających 8 z 20 punktów pomiarowych, o których mowa w pierwszym zarzucie, jako stref zagrożenia. Jeśli chodzi o 12 pozostałych punktów pomiarowych, a mianowicie punkty pomiarowe TA 67714001, TA 62312004, TA 67714102, TA 67812004, TA 65312005, TA 72914003, TA 65212006, TA 67514001, TA 70414002, TA 72914001, TA 72914002 i TA 62309002, Komisja powtarza swój zarzut, że władze hiszpańskie nie wyjaśniły, dlaczego strefy pozyskiwania odpowiadające tym punktom pomiarowym nie zostały wyznaczone jako strefy zagrożenia.

45 Po czwarte, co się tyczy wspólnoty autonomicznej Galicja, w odniesieniu do 21 z 23 punktów pomiarowych, których dotyczy zarzut pierwszy, Komisja przyznaje, że z wyjaśnień przedstawionych przez Królestwo Hiszpanii wynika, iż nie jest konieczne wyznaczanie stref pozyskiwania odpowiadających tym punktom pomiarowym jako stref zagrożenia.

46 W odniesieniu do dwóch pozostałych punktów pomiarowych, a mianowicie punktów pomiarowych 14.RW.11.020 i 14.RW.14.050, Komisja uważa, że strefy pozyskiwania odpowiadające tym punktom pomiarowym powinny zostać wyznaczone jako strefy zagrożenia, ponieważ nie można wykluczyć, że zanieczyszczenie zmierzone w tych miejscach było spowodowane azotanami pochodzenia rolniczego.

47 Ponadto Komisja odnosi się do 15 innych punktów pomiarowych zależnych od wspólnoty autonomicznej Galicja, a mianowicie do punktów pomiarowych NO01880006, NO03010003, 14.RW.12.020, 14.RW.05.060, 14.RW.10.020, 14.RW.11.060, 14.RW.11.070, 14.RW.11.040, 14.RW.10.030, 14.RW.11.080, 14.RW.12.030, 14.RW.12.110, 14.RW.14.040, 14.RW.14.060 i 14.RW.05.090, na poziomie których stwierdzono eutrofizację. Strefy pozyskiwania odpowiadające tym punktom pomiarowym powinny zatem zdaniem tej instytucji również zostać wyznaczone jako strefy zagrożenia.

48 Po piąte, w odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Baleary Komisja wyjaśnia, że z informacji zawartych w odpowiedzi Królestwa Hiszpanii na skargę wynika, iż nie jest konieczne wyznaczanie jako stref zagrożenia stref pozyskiwania odpowiadających pięciu z dziewięciu punktów pomiarowych, których dotyczy zarzut pierwszy.

49 W odniesieniu do czterech pozostałych punktów pomiarowych, a mianowicie punktów pomiarowych 1801M1T 1, ES 53M0137, ES 53M1123 i ES 53M1205, Komisja uważa, że Królestwo Hiszpanii uznało w odniesieniu do nich zarzut pierwszy za zasadny.

50 Po szóste, Komisja podnosi, że w odniesieniu do trzech z czterech punktów pomiarowych, do których odnosi się zarzut pierwszy w odniesieniu do Wspólnoty Madrytu, Królestwo Hiszpanii przedstawiło wystarczające dowody na to, że stwierdzone zanieczyszczenie nie jest spowodowane azotanami pochodzenia rolniczego lub że aktualne strefy zagrożenia obejmują wszystkie odpowiednie strefy pozyskiwania.

51 W odniesieniu do ostatniego punktu pomiarowego w tej wspólnocie, a mianowicie punktu pomiarowego TA 53306008, Komisja uważa, że argumentacja Królestwa Hiszpanii, zgodnie z którą presja wywierana przez rolnictwo na wody korespondujące z tym punktem pomiarowym znacznie zmniejszyła się, osiągając w 2021 r. maksymalny poziom wynoszący 17 %, nie może zostać przyjęta. We wspomnianym punkcie pomiarowym odnotowano eutrofizację zarówno w latach 2012–2015, jak i w latach 2016–2019, a 17-procentowy udział w zanieczyszczeniu, choć ograniczony, nie może w żadnym wypadku zostać uznany za nieznaczący.

52 Po siódme, co się tyczy punktów pomiarowych JU210, JU209 i JU202 zależnych od Wspólnoty Walenckiej, Komisja, przyznając, że uchybienie zostało usunięte dekretem przyjętym przez rząd tej wspólnoty w dniu 10 czerwca 2022 r., podkreśla, że wyznaczenie omawianych stref zagrożenia nastąpiło po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii.

53 W duplice Królestwo Hiszpanii podnosi w odniesieniu do 12 punktów pomiarowych zależnych od wspólnoty autonomicznej Estremadura, o których mowa w replice, że w braku na tym etapie danych wykazujących znaczący wkład azotanów pochodzenia rolniczego w zanieczyszczenie Komisja powinna zgodzić się na to, by strefy pozyskiwania odpowiadające tym punktom pomiarowym nie zostały wyznaczone jako strefy zagrożenia, podobnie jak w przypadku stanowiska przyjętego przez nią w odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Wyspy Kanaryjskie.

54 Zdaniem Królestwa Hiszpanii to samo dotyczy wspólnoty autonomicznej Galicja w odniesieniu do dwóch punktów pomiarowych wskazanych w skardze, w odniesieniu do których Komisja podtrzymała swój pierwszy zarzut w replice.

55 Jeśli chodzi o 15 dodatkowych punktów pomiarowych wskazanych przez tę instytucję w replice w odniesieniu do tej wspólnoty autonomicznej, stanowisko Komisji nie jest jasne, a wartości azotanu nigdy nie przekraczały 25 mg/l. W każdym razie te punkty pomiarowe nie zostały wymienione w żądaniach skargi. W konsekwencji nie można stwierdzić uchybienia w stosunku do nich.

56 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Baleary Królestwo Hiszpanii podnosi, że dekret w sprawie wyznaczenia stref zagrożenia, w tym stref pozyskiwania odpowiadających czterem punktom pomiarowym, o których mowa w replice Komisji, został przyjęty i opublikowany przez tę wspólnotę autonomiczną w dniu 27 marca 2023 r.

57 W odniesieniu do Wspólnoty Madrytu Królestwo Hiszpanii przypomina, że w niedawnej decyzji w sprawie odstępstwa żądanego na podstawie dyrektywy 91/676, a mianowicie decyzji wykonawczej Komisji (UE) 2022/2069 z dnia 30 września 2022 r. przyznającej Niderlandom odstępstwo zgodnie z dyrektywą 91/676 (Dz.U. 2022, L 277, s. 195), instytucja ta uznała, że „[a]by był znaczący, wkład rolnictwa w zanieczyszczenie składnikami odżywczymi [powinien] stanowić ponad 19 % całkowitego obciążenia substancji odżywczych”. Udział w zanieczyszczeniu wynoszący 17 %, taki jak ten, o którym mowa w pkt 51 niniejszego wyroku, nie może zatem zostać uznany za „znaczący”.

– *Ocena Trybunału*

– W przedmiocie punktów pomiarowych, których już nie uwzględniono w replice Komisji

58 Z repliki Komisji wynika, że przyznaje ona, w świetle informacji przedstawionych w odpowiedzi na skargę przez Królestwo Hiszpanii, iż nie należy wyznaczać jako stref zagrożenia stref pozyskiwania odpowiadających 62 z 84 punktów pomiarowych wskazanych w skardze, w tym żadnego z punktów pomiarowych zależnych od wspólnoty autonomicznej Kastylia i León oraz od wspólnoty autonomicznej Wyspy Kanaryjskie, oraz że nie wnosi ona już o stwierdzenie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego w tym zakresie.

59 W tych okolicznościach należy oddalić zarzut pierwszy w zakresie, w jakim Komisja zarzuca w nim Królestwu Hiszpanii, że nie wyznaczyło jako stref zagrożenia stref pozyskiwania odpowiadających 62 punktom pomiarowym.

– W przedmiocie dodatkowych punktów pomiarowych, które nie zostały wymienione w skardze wszczynającej postępowanie

60 W uzasadnieniu repliki Komisja stwierdziła, że strefy pozyskiwania odpowiadające 15 punktom pomiarowym zależnym od wspólnoty autonomicznej Galicja, które nie zostały wymienione w skardze wszczynającej postępowanie, powinny były zostać wyznaczone jako strefy zagrożenia.

61 W tym względzie należy przypomnieć, że z art. 127 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem wynika, iż nie można podnosić nowych zarzutów w toku postępowania, chyba że ich podstawą są okoliczności prawne i faktyczne ujawnione dopiero w toku postępowania. Tymczasem Komisja nie podniosła ani nie wykazała, że ten ostatni zarzut może uzasadniać rozszerzenie przedmiotu sporu.

62 W związku z tym część pierwszą zarzutu należy odrzucić jako niedopuszczalną w zakresie, w jakim dotyczy ona tych 15 punktów dodatkowych.

– W przedmiocie pozostałych punktów pomiarowych

63 Co się tyczy pozostałych 22 punktów pomiarowych, o których mowa w skardze wszczynającej postępowanie, należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem w ramach postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego to do Komisji należy wykazanie istnienia zarzucanego państwu członkowskiemu uchybienia i przedstawienie Trybunałowi dowodów potrzebnych do zweryfikowania przez istnienia tego uchybienia, przy czym instytucja ta nie może opierać się na jakimkolwiek domniemaniu. Jedynie w przypadku, gdy Komisja dostarczy wystarczające dowody w celu wykazania istnienia zarzucanego państwu członkowskiemu uchybienia, państwo to musi zakwestionować co do zasady i w szczegółach przedstawione w ten sposób dowody i wynikające z nich konsekwencje. [zob. podobnie wyrok z dnia 24 czerwca 2021 r., Komisja/Hiszpania (Pogorszenie się stanu obszaru przyrodniczego Doñana), C-559/19, EU:C:2021:512, pkt 46, 47 i przytoczone tam orzecznictwo].

64 Zgodnie z art. 3 ust. 2 dyrektywy 91/676 państwa członkowskie wyznaczają, w terminie dwóch lat od notyfikacji tej dyrektywy, jako strefy zagrożenia wszystkie znane na ich terytoriach strefy, z których mają miejsce spływy zasilające „wody dotknięte zanieczyszczeniami” lub „mogące być zanieczyszczone” w rozumieniu art. 3 ust. 1 tej dyrektywy i które przyczyniają się do zanieczyszczenia.

65 Zgodnie z art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 „wody dotknięte zanieczyszczeniami” w rozumieniu tego przepisu definiuje się zgodnie z kryteriami określonymi w załączniku I do tej dyrektywy. Z art. 3 ust. 1 w związku z załącznikiem I do tej dyrektywy wynika zatem, że państwa członkowskie są zobowiązane do zdefiniowania jako „wód dotkniętych zanieczyszczeniami” lub „mogących być zanieczyszczonymi” całości wód słodkich i wód podziemnych, które zawierają lub mogą zawierać więcej azotanów niż stężenia określone w tym załączniku, jak również wód, które zostały dotknięte eutrofizacją lub mogą nią zostać dotknięte.

66 W tym względzie, jak orzekł już Trybunał, aby wody mogły zostać uznane za „dotknięte zanieczyszczeniem” w rozumieniu w szczególności art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 i aby na podstawie art. 3 ust. 2 tej dyrektywy konieczne było wyznaczenie ich jako strefy zagrożenia, nie jest konieczne, aby wyłącznie związki azotu pochodzenia rolniczego przyczyniały się do zanieczyszczenia. Wystarczy, że przyczyniają się one do tego w znaczący sposób (wyrok z dnia 23 kwietnia 2015 r., Komisja/Grecja, C-149/14, EU:C:2015:264, pkt 36 i przytoczone tam orzecznictwo).

67 Artykuł 3 ust. 4 dyrektywy 91/676 zobowiązuje państwa członkowskie, po pierwsze, do dokonania przeglądu i, w razie potrzeby, dokonania w odpowiednim czasie zmiany lub uzupełnienia, co najmniej raz na cztery lata, wykazu stref zagrożenia, o którym mowa w art. 3 ust. 2 tej dyrektywy, które zasilają wody określone zgodnie z art. 3 ust. 1 tej dyrektywy i które przyczyniają się do zanieczyszczenia azotanami, w celu uwzględnienia zmian i czynników nieprzewidzianych w czasie poprzedniego wyznaczenia, a po drugie, do powiadomienia Komisji, w terminie sześciu miesięcy, o wszelkich zmianach lub uzupełnieniach tego wykazu.

68 W niniejszej sprawie o ile art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676, który ogranicza się do nakazania państwom członkowskim wywiązania się z przewidzianych w nim obowiązków w odpowiednim czasie („gdzie [kiedy to] stosowne”), a przynajmniej co cztery lata, nie precyzuje, w jakim momencie i w jakich okolicznościach taki przegląd powinien zostać podjęty, o tyle należy stwierdzić, że Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje argumentacji Komisji, zgodnie z którą co do zasady to państwo członkowskie było zobowiązane do wywiązania się z obowiązków przewidzianych w tym przepisie w odniesieniu do stref pozyskiwania odpowiadających punktom pomiarowym, których dotyczy skarga, ponieważ wody pobierane na poziomie tych punktów pomiarowych zostały zadeklarowane w sprawozdaniach przedstawionych przez władze hiszpańskie w ramach dyrektywy 91/676 jako zanieczyszczone lub eutroficzne, ponieważ próbki pochodzące z tych punktów pomiarowych wykazały, że powierzchniowe wody słodkie i wody podziemne, których dotyczą te strefy pozyskiwania, mają stężenie azotanów wyższe niż przewidziane w załączniku I do tej dyrektywy albo też istnieje ryzyko, że wód tych dotknęła lub w niedalekiej przyszłości może dotknąć eutrofizacja.

69 Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje również, że wody pobierane na poziomie pozostałych 22 punktów pomiarowych były w ten sposób zanieczyszczone przez azotany lub eutroficzne z ich powodu.

70 Jednakże, jak przypomniano w pkt 66 niniejszego wyroku, wyznaczenie strefy pozyskiwania odpowiadającej określonemu punktowi pomiarowemu jako strefy zagrożenia jest konieczne tylko wtedy, gdy związki azotu pochodzenia rolniczego stwierdzone w takim punkcie pomiarowym przyczyniają się w znaczący sposób do zanieczyszczenia azotanami. Skoro Królestwo Hiszpanii kwestionuje, że tak jest, to na Komisji, zgodnie z orzecznictwem przytoczonym w pkt 63

niniejszego wyroku, spoczywa ciężar udowodnienia w odniesieniu do tych punktów pomiarowych istnienia takiego znaczącego wkładu w takie zanieczyszczenie lub przynajmniej przedstawienia dodatkowych dowodów pozwalających na takie stwierdzenie.

71 Tymczasem w odniesieniu do 14 z 22 punktów pozostałych punktów pomiarowych, znajdujących się we wspólnocie autonomicznej Estremadura i we wspólnocie autonomicznej Galicja, Komisja ani nie wykazała, że związki azotu pochodzenia rolniczego przyczyniają się w znaczący sposób do zanieczyszczenia azotanami, których obecność została stwierdzona w tych punktach pomiarowych, ani nie przedstawiła dowodów pozwalających na wykazanie istnienia takiego skutku, który kwestionuje Królestwo Hiszpanii. Komisja ograniczyła się bowiem w istocie do twierdzenia, że Królestwo Hiszpanii nie przedstawiło wystarczających wyjaśnień w odniesieniu do tych punktów pomiarowych.

72 W tych okolicznościach zarzut pierwszy skierowany jest przeciwko Królestwu Hiszpanii należy oddalić w zakresie, w jakim w jego myśl uchybiło ono zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676, nie wyznaczając jako strefy zagrożenia stref pozyskiwania odpowiadających tym 14 punktom pomiarowym.

73 Co się tyczy punktów pomiarowych 1801M1T 1, ES 53M0137, ES 53M1123 i ES 53M1205, zależnych od wspólnoty autonomicznej Baleary, należy zauważyć, że w odpowiedzi na skargę Królestwo Hiszpanii ogranicza się do wskazania, że obecnie trwa przegląd wyznaczania stref zagrożenia i że projekt dekretu w sprawie wyznaczenia stref zagrożenia znajduje się na zaawansowanym etapie prac.

74 Chociaż w duplice Królestwo Hiszpanii zauważa, że dekret w sprawie wyznaczenia stref zagrożenia, w tym stref pozyskiwania odpowiadających wskazanym czterem punktom pomiarowym, został przyjęty i opublikowany przez wspólnotę autonomiczną Baleary w dniu 27 marca 2023 r., należy stwierdzić, że okoliczność ta, poza tym, że potwierdza, iż sporne strefy powinny być rzeczywiście wyznaczone jako strefy zagrożenia, miała miejsce po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii.

75 Tymczasem z utrwalonego orzecznictwa wynika, że występowanie uchybienia należy oceniać w świetle sytuacji państwa członkowskiego, w jakiej znajduje się ono na koniec terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, oraz że późniejsze zmiany nie mogą być brane pod uwagę przez Trybunał [wyrok z dnia 28 kwietnia 2022 r., Komisja/Bułgaria (Aktualizowanie strategii morskich), C-510/20, EU:C:2022:324, pkt 39 i przytoczone tam orzecznictwo].

76 Wynika z tego, że zarzut pierwszy należy uwzględnić w zakresie, w jakim Komisja zarzuca w nim Królestwu Hiszpanii uchybienie zobowiązaniom ciążącym na nim na podstawie art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676 poprzez niewskazanie jako stref zagrożenia stref pozyskiwania odpowiadających czterem punktom pomiarowym, o których mowa w pkt 73 niniejszego wyroku.

77 Te same uwagi mają zastosowanie do punktów pomiarowych JU210, JU209 i JU202, zależnych od Wspólnoty Walenckiej. Królestwo Hiszpanii ogranicza się bowiem do wskazania w tym względzie, że strefy pozyskiwania odpowiadające tym punktom pomiarowym zostały wyznaczone jako strefy zagrożenia dekretem przyjętym przez rząd tej wspólnoty w dniu 10 czerwca 2022 r., czyli po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii.

78 Wreszcie jeśli chodzi o punkt pomiarowy TA 53306008, zależny od Wspólnoty Madrytu, Królestwo Hiszpanii podnosi zasadniczo, że udział związków azotu pochodzenia rolniczego w zanieczyszczenia znacznie się zmniejszył, osiągając w 2021 r. maksymalny poziom wynoszący 17 %. Tymczasem, jak wskazała Komisja w replice, Trybunał orzekł już w wyroku z dnia 22 września 2005 r., Komisja/Belgia (C-221/03, EU:C:2005:573, pkt 86, 87), że tego rodzaju udział zanieczyszczeniu w wysokości 17 % ma istotny charakter w rozumieniu orzecznictwa przytoczonego w pkt 66 niniejszego wyroku.

79 W odniesieniu do argumentu Królestwa Hiszpanii podniesionego w duplice i opartego na fakcie, że w niedawnej decyzji w przedmiocie odstępstwa żądanego na podstawie dyrektywy 91/676 Komisja uznała, że aby udział związków azotu pochodzenia rolniczego w zanieczyszczenie był znaczący, powinien przekraczać 19 % zanieczyszczenia, wystarczy stwierdzić, że taka ocena Komisji nie może w żadnym razie wiązać Trybunału, gdy ma on samodzielnie ocenić znaczący charakter takiego udziału w zanieczyszczenie.

80 W świetle powyższych rozważań należy stwierdzić, że pierwszy zarzut jest zasadny w zakresie, w jakim Komisja zarzuca Królestwu Hiszpanii uchybienie zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676 w zakresie, w jakim to państwo członkowskie nie wyznaczyło jako stref zagrożenia stref pozyskiwania odpowiadających punktom pomiarowym 1801M1T 1, ES 53M0137, ES 53M1123 i ES 53M1205, zależnych od wspólnoty autonomicznej Baleary, w punktach pomiarowych JU210, JU209 i JU202, zależnych od Wspólnoty Walenckiej, oraz w punkcie pomiarowym TA 53306008, zależnym od Wspólnoty Madrytu.

W przedmiocie zarzutu drugiego, opartego na naruszeniu art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676

81 W zarzucie drugim Komisja wnosi do Trybunału o stwierdzenie, że Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom, które na nim ciążą na mocy art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikami II i III do tej dyrektywy, nie przewidując wszystkich obowiązkowych środków koniecznych w programach działania pewnej liczby wspólnot autonomicznych.

82 Zarzut ten dzieli się na trzy części, z których pierwsza dotyczy programów działania wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha oraz Kastylia i León, druga – programu działania wspólnoty autonomicznej Estremadura, a trzecia – programu działania Wspólnoty Madrytu.

W przedmiocie pierwszej części zarzutu, dotyczącej programów działania wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha oraz Kastylia i León

– *Argumentacja stron*

83 W odniesieniu do wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha oraz Kastylia i León Komisja podnosi w skardze, że programy działania tych wspólnot autonomicznych nie zawierają obowiązkowych środków koniecznych w odniesieniu do warunków rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu, o których mowa w lit. A pkt 2 załącznika II do dyrektywy 91/676, z uwagi na fakt, że środki zawarte w tych programach działania są mniej rygorystyczne niż zalecenia zawarte w badaniu opublikowanym w 2011 r., zatytułowanym „Recommendations for establishing Action Programmes under Directive 91/676/EEC concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources” (zalecenia

dotyczące ustanowienia programów działania zgodnie z dyrektywą 91/676/EWG dotyczącą ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego; zwanym dalej „badaniem naukowym”).

84 W badaniu naukowym zaleca się, w odniesieniu do rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu, co następuje:

– połączenie stosowania nawozów i odchodów zwierzęcych na gruntach o nachyleniu terenu ponad 2 % ze środkami zapobiegawczymi, takimi jak bezpośrednie włączenie (uprawa na krzywie), wstrzykiwanie, uprawa stała, tarasy, nienawożone strefy buforowe itp.;

– zakazanie rolniczego wykorzystania na powierzchni odchodów zwierzęcych oraz nawozów N i P (nawozów zawierających azot lub fosfor) na terenach odłogowanych z nachyleniami terenu przekraczającymi 8 %, a w szczególności z nachyleniem terenu o długości przekraczającej 100 metrów;

– zakazanie rolniczego wykorzystania na powierzchni i podpowierzchni (wprowadzanie, włączanie) odchodów zwierzęcych i nawozów N i P na wszystkich gruntach o nachyleniu przekraczającym 15 %, a w szczególności z nachyleniem terenu o długości przekraczającej 100 metrów (zakaz rolniczego wykorzystania nawozów i odchodów zwierzęcych).

85 W tym względzie Komisja, przyznając, że badanie to nie ma wiążącej mocy prawnej i nie jest jedynym istotnym kryterium naukowym dla oceny, czy państwa członkowskie zapewniły prawidłową transpozycję dyrektywy 91/676 do ich odpowiednich porządków prawnych, przypomina, że zgodnie z art. 5 ust. 3 tej dyrektywy programy działania powinny uwzględniać „dostępne dane naukowe i techniczne”. Tymczasem badanie naukowe stanowi część tych danych, a Królestwo Hiszpanii nie przedstawiło innych danych naukowych w celu uzasadnienia, że środki mniej rygorystyczne niż przewidziane w tym badaniu są wystarczające do osiągnięcia celów określonych w tej dyrektywie.

86 W odpowiedzi na skargę Królestwo Hiszpanii podnosi zasadniczo, że badania naukowego nie można uznać za jedyne kryterium oceny prawidłowej transpozycji dyrektywy 91/676 i nie można uznać, że ma ono charakter prawnie wiążący. Twierdzi ono ponadto, że chociaż dyrektywa ta przewiduje w art. 11 jedynie możliwość przedłożenia przez Komisję wniosków dotyczących przeglądu tej dyrektywy, instytucja ta zamierza, posługując się badaniami naukowymi jako jedynym kryterium oceny programów działania, wprowadzić dodatkowe obowiązki dla państw członkowskich, które w rzeczywistości wymagałyby zmiany tej dyrektywy. Tymczasem na różnych obszarach, których dotyczy skarga wszczynająca postępowanie, istnieją programy działania, które są zgodne z wymogami tej dyrektywy.

87 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Aragonia Królestwo Hiszpanii podnosi, że jedynym zarzutem sformułowanym przez Komisję jest to, iż środki przewidziane w programie działań tej wspólnoty autonomicznej w odniesieniu do terenów pochyłych są mniej rygorystyczne niż środki zawarte w badaniu naukowym. Komisja nie przedstawiła żadnego dowodu pozwalającego na stwierdzenie, że ten program działania nie jest zgodny z wymogami art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676, ponieważ przepis ten nie ustanawia konkretnych wartości, na których Komisja mogłaby się oprzeć.

88 Zdaniem Królestwa Hiszpanii te same uwagi mają zastosowanie do wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha. Owa wspólnota autonomiczna zmieniła ponadto swój program działania zarządzeniem wydanym w dniu 28 września 2020 r., które dodało przepisy dotyczące zastosowania nawozów azotowych na terenach nachylonych. Zmiany te zostały wprowadzone przez wspólnotę autonomiczną Kastylia–La Mancha na podstawie projektu programu działania przedstawionego przez wspólnotę autonomiczną Nawarra, w przedmiocie którego Komisja uznała w uzasadnionej opinii, że jest on zgodny z obowiązkami wynikającymi z art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676. Należałoby zatem logicznie uznać, że zmieniony w ten sposób program działania wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha jest zgodny z wymogami tego przepisu.

89 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Kastylia i León, Królestwo Hiszpanii utrzymuje, że – jak przyznaje Komisja w skardze – art. 10 kodeksu najlepszych praktyk tej wspólnoty autonomicznej, przyjętego dekretem z dnia 25 czerwca 2020 r., określa warunki rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu. Obowiązki przewidziane w art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 były zatem przestrzegane w tej wspólnocie autonomicznej. W każdym razie owa wspólnota przyjęła, w drodze zarządzenia przyjętego w dniu 29 kwietnia 2022 r., środki dotyczące rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu w celu zastosowania się do zaleceń Komisji.

90 W replice Komisja podważa argumentację Królestwa Hiszpanii. W szczególności podtrzymuje ona swoje stanowisko wobec wspólnoty autonomicznej Aragonia.

91 Jeśli chodzi o argument, w myśl którego programy działania wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha i wspólnoty autonomicznej Nawarra są do siebie podobne, wyjaśnia ona, że bada środki każdego programu działań w zależności od ich warunków klimatycznych i glebowych.

92 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Kastylia i León Komisja dodaje, że jeżeli Królestwo Hiszpanii uważa, iż ze względu na szczególne cechy tej wspólnoty autonomicznej normy mniej restrykcyjne niż te przewidziane w badaniu naukowym są wystarczające do uniknięcia ryzyka spływu, to państwo członkowskie powinno było przedstawić dane naukowe i techniczne, na których się opiera w tym względzie, czego nie uczyniło. Co się tyczy wersji programu działania tej wspólnoty autonomicznej wynikającej z zarządzenia z dnia 29 kwietnia 2022 r., która w każdym razie została przyjęta po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, nadal nie odpowiada ona dostępnym normom naukowym i technicznym, ponieważ przewiduje w pewnych okolicznościach możliwość stosowania nawozów w glebie o nachyleniu terenu ponad 15 %, bez przedstawienia danych technicznych uzasadniających to odstępstwo w stosunku do zaleceń naukowych, na których oparła się Komisja.

93 W duplice Królestwo Hiszpanii wyjaśnia w odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Aragonia, że w dniu 14 grudnia 2022 r. przyjęto rezolucję mającą na celu wyjaśnienie treści programu działania tej wspólnoty autonomicznej w odniesieniu do warunków rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu, określając w sposób precyzyjny i szczegółowy obowiązki i środki, jakie należy wdrożyć. Zdaniem Królestwa Hiszpanii rezolucja ta jest zgodna z zaleceniami Komisji.

– *Ocena Trybunału*

94 W pierwszej kolejności należy przypomnieć, że art. 5 ust. 3 lit. a) dyrektywy 91/676 stanowi, iż programy działania uwzględniają dostępne dane naukowe i techniczne. Te programy działania powinny zawierać szereg obowiązkowych środków wymienionych w ust. 4 tego artykułu. W związku z tym w celu sprawdzenia, czy dany program działania jest zgodny z tymi przepisami,

Komisja musi wziąć pod uwagę dostępne dane naukowe i techniczne. Tymczasem Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje, że badanie naukowe, na którym oparła się Komisja w niniejszej sprawie, stanowi część dostępnych danych naukowych, które instytucja ta powinna wziąć pod uwagę.

95 Wbrew temu, co twierdzi Królestwo Hiszpanii, opierając się na studium naukowym, Komisja w żaden sposób nie twierdziła, że nadaje jej charakter prawnie wiążący lub nakłada na to państwo członkowskie dodatkowe obowiązki.

96 Królestwo Hiszpanii mogło bowiem przedstawić inne badania i dokumenty naukowe w celu odparcia twierdzeń tej instytucji (zob. analogicznie wyrok z dnia 21 czerwca 2018 r., Komisja/Niemcy, C-543/16, EU:C:2018:481, pkt 77). Tymczasem, jak słusznie podniosła Komisja, Królestwo Hiszpanii nie przedstawiło takich badań czy dokumentów mających na celu wykazanie, że warunki rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu terenu mniej rygorystyczne niż warunki, które przedstawia badanie naukowe, są wystarczające do zmniejszenia zanieczyszczenia wód spowodowanego lub wywołanego przez azotany pochodzenia rolniczego oraz do zapobieżenia wszelkim dalszym zanieczyszczeniom tego rodzaju, zgodnie z celem realizowanym przez dyrektywę 91/676, określonym w jej art. 1.

97 W drugiej kolejności należy zaznaczyć, że Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje, iż warunki rolniczego wykorzystania nawozów na gruntach o dużym nachyleniu ustalone w programach działania wspólnot autonomicznych, których dotyczy pierwsza część zarzutu drugiego, są mniej rygorystyczne niż warunki przewidziane w ekspertyzie naukowej.

98 Po trzecie, chociaż Królestwo Hiszpanii podnosi, że środki przyjęte przez wspólnotę autonomiczną Kastylia–La Mancha były oparte na środkach przyjętych przez wspólnotę autonomiczną Nawarra, które Komisja uznała za zadowalające, jak to wynika z uzasadnionej opinii, nie kwestionuje ono, że środki przyjęte przez wspólnotę autonomiczną Kastylia–La Mancha są mniej rygorystyczne niż środki przewidziane w badaniu naukowym, bez wyjaśnienia, dlaczego te mniej rygorystyczne środki należy uznać za zgodne z wymogami art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676.

99 W czwartej i ostatniej kolejności, w zakresie, w jakim Królestwo Hiszpanii powołuje się na przepisy wydane po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii w odniesieniu do wspólnot autonomicznych Kastylia i León oraz Aragonia, wystarczy przypomnieć, że zgodnie z orzecznictwem przytoczonym w pkt 75 niniejszego wyroku zmiany, które nastąpiły po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, nie mogą być uwzględniane przez Trybunał przy ocenie istnienia danego uchybienia.

100 Z powyższego wynika, że należy uwzględnić część pierwszą zarzutu drugiego.

W przedmiocie drugiej części zarzutu, dotyczącej programu działań wspólnoty autonomicznej Estremadura

– *Argumentacja stron*

101 Komisja zauważa w skardze, że program działania wspólnoty autonomicznej Estremadura nie zawiera trzech elementów, a mianowicie środków dotyczących tymczasowego składowania stałych odchodów zwierzęcych na polach, o których mowa w lit. A pkt 5 załącznika II oraz

w ust. 1 pkt 2 załącznika III do dyrektywy 91/676, środków dotyczących rejestru stosowania nawozów, o których mowa w lit. B pkt 9 załącznika II oraz ust. 1 pkt 3 i ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy, jak również środków dotyczących maksymalnej rocznej ilości odchodów zwierzęcych na hektar do rozsiewania na glebie, określonych w ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy.

102 W odpowiedzi na skargę Królestwo Hiszpanii podnosi, że uregulowanie obowiązujące w tej wspólnocie autonomicznej uniemożliwia czasowe składowanie stałych odchodów zwierzęcych w gospodarstwach rolnych. Gospodarstwa te są również zobowiązane do prowadzenia aktualnego rejestru dla każdej uprawy, wskazującego w szczególności daty rolniczego wykorzystania nawozów, rodzaj nawozu i rozprowadzaną ilość. W każdym razie wspólnota autonomiczna Estremadura opracowała nowy program działań w celu zastosowania się do wskazówek Komisji.

103 W replice Komisja odpiera, że przepisy przywołane przez Królestwo Hiszpanii nie wystarczają do zapewnienia prawidłowego wykonania art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676, który wymaga, aby sporne środki zostały włączone do programu działania dla stref zagrożenia.

104 W duplice Królestwo Hiszpanii podnosi, że wszystkie gospodarstwa rolne są zobowiązane do przestrzegania zasad dotyczących rejestru stosowania nawozów i aspektów dotyczących środków tymczasowego składowania stałych odchodów zwierzęcych na polu, niezależnie od ich włączenia do programu działań wspólnoty autonomicznej Estremadura, ponieważ chodzi o obowiązki nałożone dekretem królewskim mającym zastosowanie na całym terytorium kraju.

– *Ocena Trybunału*

105 Należy stwierdzić, że Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje w istocie, iż program działań wspólnoty autonomicznej Estremadura nie zawiera trzech elementów, o których mowa w pkt 101 niniejszego wyroku, wbrew zobowiązaniom wynikającym z art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikami II i III do tej dyrektywy.

106 Ponadto w zakresie, w jakim Królestwo Hiszpanii powołuje się na przepis ustawodawczy, który nie został przyjęty w dniu upływu terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, jego argumentację należy odrzucić z powodów przedstawionych w pkt 99 niniejszego wyroku.

107 Z powyższego wynika, że należy uwzględnić część drugą zarzutu drugiego.

W przedmiocie części trzeciej zarzutu, dotyczącej programu działań Wspólnoty Madrytu

– *Argumentacja stron*

108 W odniesieniu do Wspólnoty Madrytu Komisja zarzuca Królestwu Hiszpanii brak w programie działania tej wspólnoty jasnych wskazówek odnośnie do środków dotyczących tymczasowego składowania stałych nawozów na glebach, o których mowa w w lit. A pkt 5 załącznika II i w ust. 1 pkt 2 załącznika III do dyrektywy 91/676 w szczególności w odniesieniu do maksymalnego okresu przechowywania odchodów zwierzęcych na gruntach, przewidzianego.

109 W odpowiedzi na skargę Królestwo Hiszpanii wskazuje, że program działania, który był w trakcie opracowywania w czasie wydania uzasadnionej opinii, znajduje się obecnie na etapie zatwierdzenia. Należy również wziąć pod uwagę dekret królewski 47/2022 w sprawie ochrony

wód przed zanieczyszczeniami rozproszonymi powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego, o którym mowa w pkt 15 niniejszego wyroku, oraz projekt dekretu królewskiego w sprawie zrównoważonego nawożenia na gruntach rolnych.

110 W replice Komisja zauważa, że skoro nowy program działań wspomnianej wspólnoty jest nadal w trakcie opracowywania, poprzedni program działania nadal ma zastosowanie.

111 W duplice Królestwo Hiszpanii wyjaśnia, że coroczne kontrole gospodarstw znajdujących się w strefach zagrożenia od 2020 r. obejmują, zgodnie z obowiązującym programem działań, weryfikację miejsc składowania nawozów, odchodów stałych i gnojowicy.

– *Ocena Trybunału*

112 Należy zauważyć, że Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje zarzucanego mu uchybienia w odniesieniu do Wspólnoty Madrytu.

113 Ponadto w zakresie, w jakim Królestwo Hiszpanii powołuje się na przepis ustawodawczy, który został przyjęty w dniu upływu terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, jego argumentację należy odrzucić z powodów przedstawionych w pkt 99 niniejszego wyroku.

114 Z powyższego wynika, że należy uwzględnić część trzecią zarzutu drugiego, a tym samym zarzut ten w całości.

115 W świetle powyższego należy stwierdzić, że nie przewidując wszystkich obowiązkowych środków koniecznych w programach działania wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León, Estremadura oraz Wspólnoty Madrytu, Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z załącznikami II i III do tej dyrektywy.

W przedmiocie zarzutu trzeciego, opartego na naruszeniu art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676

116 W zarzucie trzecim, który dzieli się na dwie części, Komisja wnosi w istocie do Trybunału o stwierdzenie, że nie podejmując dodatkowych środków lub wzmożonych działań wymaganych w odniesieniu do zanieczyszczenia azotanami, Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676. Utrzymuje ona, że zgodnie z tym przepisem państwa członkowskie w ramach programów działania muszą podąć wszelkie dodatkowe środki lub wzmożone działania, które uznają za niezbędne, jeżeli środki, o których mowa w art. 5 ust. 4 tej dyrektywy, nie wystarczają do zmniejszenia zanieczyszczania i zapobiegania nowym zanieczyszczeniom azotanami pochodzenia rolniczego.

W przedmiocie części pierwszej zarzutu, dotyczącej wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León oraz regionu Murcja

– *Argumentacja stron*

117 W pierwszej części tego zarzutu Komisja podnosi zasadniczo, że Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 poprzez niepodjęcie dodatkowych środków lub wzmożonych działań wymaganych w odniesieniu do zanieczyszczenia azotanami w odniesieniu do wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León oraz regionu Murcja.

118 Komisja uważa, że z danych przedstawionych przez władze hiszpańskie w sprawozdaniu za lata 2016–2019 wynika, iż w czterech rozpatrywanych wspólnotach autonomicznych jakość wód nie poprawiła się w porównaniu z okresem bezpośrednio wcześniejszym, co wskazuje na to, że środki przyjęte na podstawie art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 nie były wystarczające do zapewnienia realizacji celów określonych w art. 1 tej dyrektywy.

119 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Aragonia, ze sprawozdania na lata 2016–2019 wynika również, że po pierwsze, w 56,3 % punktów pomiarowych wód podziemnych wartości azotanów przekraczały 40 mg/l, a w 39,1 % tych punktów wartości te przekraczały 50 mg/l. Tymczasem w sprawozdaniu na lata 2012–2015 odsetek punktów pomiarowych o wartościach azotanów przekraczających 40 mg/l wynosił 54,3 %, podczas gdy odsetek punktów pomiarowych o wartościach powyżej 50 mg/l wyniósł 42,3 %. Po drugie, 67,4 % punktów pomiarowych wód podziemnych wskazujących na wartości azotanowe powyżej 40 mg/l wykazało tendencję stabilną albo wzrostową. Po trzecie, to samo dotyczy 53,8 % punktów pomiarowych wód podziemnych wskazujących wartości powyżej 50 mg/l.

120 W przypadku wód powierzchniowych odsetek punktów pomiarowych, w których odnotowano wartości azotanów powyżej 40 mg/l, spadł z 7,7 % w pierwszym z tych okresów do 8 % w drugim, a odsetek punktów, w których odnotowano wartości powyżej 50 mg/l, zmienił się z 0 % do 4 %. Wszystkie punkty pomiarowe wskazujące wartości azotanów powyżej 50 mg/l wykazują tendencję wzrostową albo stabilną.

121 Jeśli chodzi o eutrofizację, wspólnota autonomiczna Aragonia dysponowała w latach 2012–2015 jedynie dwoma punktami pomiarowymi w strefach zagrożenia, z których jeden sygnalizował eutrofizację. W latach 2016–2019 liczba punktów pomiarowych monitorowania stanu troficznego wzrosła do ośmiu, przy czym dwa wskazywały na zanieczyszczenie.

122 Podsumowując, dane dotyczące wód podziemnych nie wskazują na poprawę jakości wody, dane dotyczące wód powierzchniowych wskazują na pogorszenie się jakości wody, a niewielka liczba punktów pomiarowych sygnalizujących eutrofizację w strefach zagrożenia utrudnia ocenę rozwoju stanu troficznego.

123 Przyznając, że środki przyjęte przez wspólnotę autonomiczną Aragonia zmierzają w dobrym kierunku, Komisja uważa, że z uwagi na poziom zanieczyszczenia wód i brak badań potwierdzających wystarczający charakter tych środków Królestwo Hiszpanii nadal nie przestrzega zobowiązań wynikających z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 w odniesieniu do tej wspólnoty autonomicznej.

124 Jeśli chodzi o wspólnotę autonomiczną Kastylia–La Mancha, odsetek punktów pomiarowych wód podziemnych w strefach zagrożenia wskazujących na stężenie azotanów powyżej 50 mg/l zmniejszył się z 32 % w ramach sprawozdania za lata 2012–2015 do 26,3 % w ramach sprawozdania za lata 2016–2019. Jednakże 57,8 % punktów pomiarowych, w których stwierdzono zanieczyszczenie wód podziemnych w tym ostatnim okresie, wskazywało na stabilne lub rosnące tendencje. Ponadto odsetek punktów pomiarowych wód powierzchniowych w strefach zagrożenia, które wykazywały eutrofizację, wzrósł z 35,9 % w sprawozdaniu za lata 2012–2015 do 60 % w sprawozdaniu za lata 2016–2019. Władze hiszpańskie uznały zresztą fakt pogorszenia się jakości wody w odniesieniu do tej wspólnoty autonomicznej.

125 Biorąc pod uwagę poziom zanieczyszczenia wód oraz brak badań i danych technicznych potwierdzających wystarczający charakter przyjętych środków, należy stwierdzić, że Królestwo Hiszpanii nadal nie przestrzega obowiązków wynikających z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 w odniesieniu do wspomnianej wspólnoty autonomicznej.

126 Jeśli chodzi o wspólnotę autonomiczną Kastylia i León, dane przekazane przez władze hiszpańskie w sprawozdaniu za lata 2016-2019 wyraźnie pokazują, że sytuacja w strefach zagrożenia nie uległa poprawie. I tak w tych strefach odsetek punktów pomiarowych wód podziemnych o stężeniach azotanów powyżej 50 mg/l wzrósł z 37,2 % do 43 %. Ponadto ponad połowa punktów pomiarowych o stężeniach azotanów powyżej 50 mg/l wykazywała stabilną tendencję lub wzrost w porównaniu z poprzednim okresem.

127 Środki podjęte przez władze hiszpańskie nie wystarczają, aby położyć kres zarzucanemu Królestwu Hiszpanii uchybieniu.

128 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej regionu Murcja dane przekazane przez władze hiszpańskie w sprawozdaniu za lata 2016–2019 nie pozwalają stwierdzić, że sytuacja w strefach zagrożenia poprawiła się w porównaniu z danymi ze sprawozdania za lata 2012–2015. Chociaż bowiem odsetek punktów pomiarowych wód podziemnych deklarujących wartości azotanów powyżej 50 mg/l w tych strefach zmniejszył się z 62,5 % do 57,4 %, to odsetek punktów pomiarowych wód powierzchniowych deklarujących wartości powyżej 50 mg/l w strefach zagrożenia wzrósł z 10 % do 15,6 %.

129 Komisja przyznaje, że wspomniana wspólnota autonomiczna przyjęła szereg dodatkowych środków. Środki te są jednak niewystarczające do osiągnięcia celów dyrektywy 91/676, o czym świadczą również skala i waga zdarzeń związanych z deficytem tlenowym wód w 2019 r. i pod koniec lata 2021 r.

130 W odpowiedzi na skargę Królestwo Hiszpanii kwestionuje argumentację Komisji, podnosząc, że obowiązek nałożony przez art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 nie jest obowiązkiem rezultatu. Przeciwnie, chodzi o obowiązek podjęcia środków zmierzających do osiągnięcia celów określonych w art. 1 tej dyrektywy. Tymczasem we wspólnotach autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León oraz regionu Murcja zostały podjęte dodatkowe środki i wzmożone działania, aby osiągnąć cele określone w art. 1 tej dyrektywy.

131 Ponadto art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 wymaga przyjęcia środków, które państwa członkowskie „uznają za niezbędne” do osiągnięcia celów określonych w art. 1 tej dyrektywy. Zakładałoby to, że wynik obowiązujących środków mógł zostać uprzednio zbadany w celu podjęcia nowych środków „w świetle zdobytego doświadczenia”, jak przewiduje art. 5 ust. 5 wspomnianej dyrektywy.

Tymczasem wymagałoby to koniecznie i nieodzownie, aby upłynął pewien okres. Jak wskazuje motyw trzynasty tej dyrektywy, nie można wykluczyć, że konieczne jest wiele lat, zanim działania w zakresie ochrony doprowadzą do poprawy jakości wody.

132 Ponadto z art. 5 ust. 7 dyrektywy 91/676 wynika, że co najmniej raz na cztery lata państwa członkowskie powinny dokonywać przeglądu i w razie potrzeby zmieniać swoje programy działania, w tym wszelkie dodatkowe środki podejmowane na podstawie art. 5 ust. 5 tej dyrektywy. Podobnie, zgodnie z art. 10 tej dyrektywy, państwa członkowskie są zobowiązane przedkładać Komisji co cztery lata sprawozdanie zawierające informacje określone w załączniku V do tej dyrektywy, dotyczące w szczególności wszelkich dodatkowych środków lub wzmożonych działań podjętych na podstawie art. 5 ust. 5 tej dyrektywy. W ramach tego sprawozdania państwa członkowskie powinny wypowiedzieć się, po pierwsze, na temat przybliżonych terminów, w których, jak uważają, wody zdefiniowane zgodnie z art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 powinny zareagować na środki przewidziane w programie działania, a po drugie, co do wskazania stopnia niepewności, jaki przedstawiają te szacunki. Niesłuszne jest zatem twierdzenie, jak czyni to Komisja, że środki lub działania przewidziane w art. 5 ust. 5 tej dyrektywy nie zostały przyjęte.

133 Wreszcie przyjęcie dodatkowych środków lub podjęcie wzmożonych działań w ramach programów działania jest tylko jednym z możliwych działań, jakie właściwe organy mogą podjąć, aby osiągnąć cele określone w dyrektywie 91/676.

134 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Aragonia sprzeczne jest zarzucenie władzom hiszpańskim, że nie podjęły one dodatkowych działań, i przyznawanie jednocześnie, że odsetek punktów pomiarowych wód podziemnych o wartości azotanów przekraczającej 50 mg/l zmniejszył się. Ponadto nie można przyjąć, by punkty pomiarowe, w których stwierdzono wartości azotanów poniżej 50 mg/l, zostały wskazane, jak uczyniła to Komisja, w celu wykazania konieczności podjęcia dodatkowych środków lub wzmożonych działań. W związku z tym w tej wspólnocie autonomicznej rzeczywiście doszło do poprawy jakości wody.

135 Ponadto Komisja przyznaje, że jeden z dwóch aktów prawnych przyjętych w tym względzie przez wspólnotę autonomiczną Aragonia przyczynia się do uniknięcia przyspieszenia wzrostu zanieczyszczenia, a drugi ogranicza otwarcie nowych instalacji i może mieć pozytywny wpływ na zmniejszenie zawartości azotu.

136 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha, jest ona w trakcie wzmacniania mechanizmów kontroli w celu osiągnięcia celów określonych w dyrektywie 91/676. Wzmocnienie środków zawartych w programach działania tej wspólnoty autonomicznej powinno być podejmowane tylko wtedy, gdy zostanie udowodnione, że środki te są niewystarczające do zmniejszenia zanieczyszczenia.

137 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Kastylia i León Królestwo Hiszpanii utrzymuje, że niezbędne środki zostały ustanowione dekretem tej wspólnoty autonomicznej, przyjętym w 2018 r., określającym minimalne warunki środowiskowe dla prowadzenia działalności lub urządzeń hodowlanych znajdujących się na jego terytorium. W każdym razie wspomniana wspólnota autonomiczna miała zatwierdzić w 2022 r. nowy program działania, który przewidywał nowe środki mające na celu zapobieganie zanieczyszczeniu wód azotanami pochodzenia rolniczego oraz, w stosownym przypadku, zmniejszanie tego zanieczyszczenia.

138 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej regionu Murcja, Królestwo Hiszpanii podnosi, że wydarzenia kryzysu anoksji wód w 2019 r. i pod koniec lata 2021 r., na które powołuje się Komisja w skardze, są późniejsze i niezwiązane z zarzutami sformułowanymi w ramach etapu administracyjnego postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego. Komisja nie może zatem opierać swojego zarzutu na takich okolicznościach faktycznych.

139 Co do istoty, przyjmując szereg programów i aktów ustawodawczych, w tym ostatnio ustawę z dnia 27 lipca 2020 r. w sprawie odbudowy i ochrony Morza Mniejszego, wspólnota autonomiczna regionu Murcja wypełniła zobowiązania wynikające z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676. Królestwo Hiszpanii odnosi się również do planu inspekcji gospodarstw rolnych na lata 2020–2021, zatwierdzonego zarządzeniem przyjętym we wrześniu 2020 r., oraz do szeregu innych aktów ustawodawczych przyjętych w dniach 27 sierpnia 2021 r., 6 września 2021 r., 13 kwietnia 2022 r. i 14 lipca 2022 r.

140 W replice Komisja podnosi, że orzecznictwo Trybunału sprzeciwia się argumentowi Królestwa Hiszpanii podniesionemu w odpowiedzi na skargę, zgodnie z którym konieczne jest, aby upłynął pewien czas, aby dokonać oceny długoterminowego wyniku środków przyjętych przez dane państwo członkowskie. Ponadto taki argument pozbawiałby art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 wszelkiej skuteczności (effet utile).

141 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Aragonia, to wbrew temu, co twierdzi Królestwo Hiszpanii, sytuacja w zależnych od niej strefach zagrożenia nie uległa w latach 2016–2019 poprawie w porównaniu z okresem od 2012 do 2015 r. Jeśli chodzi o ocenę środków podjętych przez tę wspólnotę autonomiczną, Komisja powołuje się na wnioski, które przedstawiła w skardze.

142 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha, Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje, że sytuacja w strefach zagrożenia zależnych od tej wspólnoty również nie uległa poprawie w latach 2016–2019 w porównaniu z okresem od 2012 do 2015 r. Argument tego państwa członkowskiego, zgodnie z którym dodatkowe środki lub wzmożone działania powinny być wdrażane tylko wtedy, gdy jest oczywiste, że obecne środki programu działania są niewystarczające, nie jest zasadny. Przewidziany w art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 obowiązek przyjęcia dodatkowych środków lub podjęcia wzmożonych działań powstaje z chwilą stwierdzenia w danym okresie, że jakość wód nie poprawiła się w stosunku do poprzedniego okresu, bez konieczności wykazywania nieskuteczności już przyjętych środków.

143 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha, Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje, że sytuacja w strefach zagrożenia zależnych od tej wspólnoty również nie uległa poprawie w latach 2016–2019 w porównaniu z okresem od 2012 do 2015 r. Dekret z 2018 r., o którym mowa w pkt 137 niniejszego wyroku, nie może zastąpić przeglądu programu działania. Co się tyczy zarządzenia tej wspólnoty autonomicznej z 2022 r., o którym mowa w tym samym punkcie, wystarczy zauważyć, że zostało ono wydane po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii.

144 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej regionu Murcja Komisja podkreśla, że zarzut naruszenia art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 jest oparty, w odniesieniu do tej wspólnoty autonomicznej, na przedstawionych przez Królestwo Hiszpanii danych dotyczących jakości wody, które wykazują istnienie problemów z eutrofizacją i dowodzą, że środki przyjęte przez rzeczoną wspólnotę autonomiczną na podstawie art. 5 ust. 4 tej dyrektywy nie poprawiły sytuacji. Dane te zostały przedstawione w sposób jasny w skardze, a Królestwo Hiszpanii w odpowiedzi na skargę nie zakwestionowało ich zasadności.

145 Ponadto Komisja przypomina, że w skardze podkreśliła fakt, iż sytuacja ta utrzymywała się długo po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, co potwierdza, że środki obowiązujące w chwili upływu tego terminu nie były wystarczające do osiągnięcia celów określonych w dyrektywie 91/676. Okoliczności faktyczne przedstawione przez tę instytucję w odniesieniu do kryzysu anoksji wód w 2019 r. i pod koniec lata 2021 r. ilustrują to utrzymywanie się. Jednakże nie jest to jedyny dowód dostarczony przez Komisję. Komisja wymieniła bowiem również w skardze pewną liczbę oficjalnych dokumentów pochodzących od władz hiszpańskich, w których władze te uznały fakt pogorszenia się jakości wody, a tym samym niewystarczający charakter środków przyjętych na poziomie wspólnoty autonomicznej regionu Murcja.

146 W duplice Królestwo Hiszpanii podnosi, że poza środkami przyjętymi przez zainteresowane wspólnoty autonomiczne należy wziąć pod uwagę uregulowania przyjęte w międzyczasie na szczeblu krajowym. W tym względzie odnosi się ono do szeregu aktów ustawodawczych przyjętych w 2022 r.

147 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Aragonia Królestwo Hiszpanii podkreśla, że sama Komisja przyznaje, iż przepisy przyjęte przez tę wspólnotę autonomiczną zmierzają w dobrym kierunku.

148 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha Komisja niesłusznie nadal wymaga natychmiastowych wyników.

149 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Kastylia i León Królestwo Hiszpanii przypomina środki, o których mowa w pkt 137 niniejszego wyroku.

150 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej regionu Murcja Królestwo Hiszpanii podnosi, że przyjęto środki zgodne z wymogami art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676. Ponadto Komisja sama przyznała, że przyjęcie dodatkowych środków lub podjęcie wzmożonych działań w ramach programów działania jest tylko jednym z możliwych działań, jakie właściwe władze mogą podjąć, aby osiągnąć cele tej dyrektywy.

– *Ocena Trybunału*

151 Zgodnie z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 państwa członkowskie podejmują w ramach programów działania takie dodatkowe środki lub wzmożone działania, jakie uznają za niezbędne, jeśli na wstępie lub w świetle doświadczenia uzyskanego podczas wykonywania programów działania staje się widoczne, że środki określone w ust. 4 nie będą wystarczające do osiągnięcia celów określonych w art. 1.

152 Ponadto należy przypomnieć, że zgodnie z art. 1 dyrektywy 91/676 jej celem jest zmniejszenie zanieczyszczenia wody spowodowanego lub wywołanego przez azotany pochodzące ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu tego rodzaju.

153 Z orzecznictwa Trybunału wynika, że aby ustalić, iż obowiązkowe środki, o których mowa w art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676, nie wystarczają do osiągnięcia celów określonych w art. 1 tej dyrektywy, wystarczy, iż Komisja wykaże, że jakość wód nie poprawiła się w porównaniu z poprzednim okresem (zob. podobnie wyrok z dnia 21 czerwca 2018 r., Komisja/Niemcy, C-543/16, EU:C:2018:481, pkt 55, 56, 59, 71).

154 Państwa członkowskie powinny podjąć dodatkowe środki lub wzmożone działania, o których mowa w art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676, od początku pierwszego programu działania lub w świetle doświadczeń zdobytych podczas wdrażania programów działania, a zatem od pierwszego stwierdzenia ich potrzeby (wyrok z dnia 21 czerwca 2018 r., Komisja/Niemcy, C-543/16, EU:C:2018:481, pkt 53 i przytoczone tam orzecznictwo).

155 W świetle tych rozważań należy zbadać, czy Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom wynikającym z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676.

156 W pierwszej kolejności należy stwierdzić, że dowody przywołane przez to państwo członkowskie nie pozwalają na podważenie danych liczbowych zawartych w przekazanych przez nie sprawozdaniach, na których opiera się Komisja, świadczących o tym, że jakość wody nie poprawiła się w latach 2016–2019 w porównaniu z okresem od 2012 do 2015 r. we wspólnotach autonomicznych Kastylia–La Mancha, Kastylia i León oraz regionu Murcja.

157 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Aragonia, prawdą jest, że Królestwo Hiszpanii podnosi, iż Komisja nie mogła oprzeć się w odniesieniu do wód podziemnych na wynikach pomiarów przeprowadzonych w punktach, w których stwierdzono wartości azotanów poniżej 50 mg/l, a odsetek punktów pomiarowych o wartości azotanów powyżej 50 mg/l zmniejszył się z 42,3 % w latach 2012–2015 do 39,1 % w latach 2016–2019. Czyniąc to, Królestwo Hiszpanii kwestionuje jednak tylko dwa z trzech stwierdzeń wymienionych w pkt 119 niniejszego wyroku, na podstawie których Komisja doszła do wniosku, że we wspólnocie autonomicznej Aragonia jakość wód podziemnych nie uległa poprawie. Nie kwestionuje ono natomiast ani innego stwierdzenia przywołanego w tym względzie przez Komisję, zgodnie z którym w 53,8 % punktów pomiarowych wód podziemnych, w których stwierdzono wartości azotanów powyżej 50 mg/l, wartości te pozostają na tym samym poziomie lub wykazują tendencję wzrostową, ani ustaleń, na których oparła się Komisja w odniesieniu do wód powierzchniowych.

158 W tych okolicznościach należy stwierdzić, że Komisja wykazała, iż jakość wód w tej wspólnocie autonomicznej nie uległa poprawie w latach 2016–2019 w porównaniu z poprzednim okresem.

159 W drugiej kolejności, o ile z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 wynika, że dodatkowe środki lub wzmożone działania, o których mowa w tym przepisie, mogą zostać podjęte „w świetle doświadczeń zdobytych podczas wdrażania programów działania”, o tyle zgodnie z tym przepisem te dodatkowe środki lub wzmożone działania mogą również zostać podjęte „od początku” tego wdrożenia oraz że w każdym wypadku, zgodnie z orzecznictwem przytoczonym w pkt 154 niniejszego wyroku, te dodatkowe środki lub wzmożone działania powinny zostać podjęte od chwili pierwszego stwierdzenia ich potrzeby. Wynika z tego, że argument Królestwa Hiszpanii, zgodnie z którym dodatkowe środki lub wzmożone działania powinny zostać podjęte dopiero po pewnym czasie, po stwierdzeniu, że istniejące środki nie są wystarczające, należy oddalić. Taka wykładnia pozbawiałaby bowiem w znacznym stopniu art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 skuteczności (effet utile) i podważałaby cele tej dyrektywy określone w jej art. 1.

160 To samo dotyczy argumentu Królestwa Hiszpanii, zgodnie z którym art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676, przewidujący, że państwa członkowskie powinny podjąć dodatkowe środki lub wzmożone działania, „które uznają za niezbędne”, zakłada, że wynik obowiązujących środków mógł zostać uprzednio zbadany w celu podjęcia nowych środków w świetle zdobytego doświadczenia.

161 Ponadto, wbrew temu, co twierdzi Królestwo Hiszpanii, obowiązków spoczywających na państwach członkowskich na mocy art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 nie można podważyć ani ze względu na istnienie innych obowiązków nałożonych na nie na podstawie art. 5 ust. 7 i art. 10 tej dyrektywy, ani na podstawie rozważań zawartych w jej motywie 13. Te ostatnie obowiązki i względy nie mogą bowiem zwalniać państw członkowskich z obowiązków ciążących na nich na mocy art. 5 ust. 5 wspomnianej dyrektywy.

162 Podobnie należy odrzucić argument Królestwa Hiszpanii, zgodnie z którym przyjęcie dodatkowych środków lub wzmożonych działań w ramach programów działania jest tylko jednym z możliwych działań, jakie państwa członkowskie mogą podjąć w celu osiągnięcia celów dyrektywy 91/676, ponieważ państwa te są jednak zobowiązane do wypełnienia zobowiązań ciążących na nich na mocy art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676.

163 W trzeciej kolejności, co się tyczy kwestii, czy Królestwo Hiszpanii przyjęło dodatkowe środki lub podjęło wzmożone działania, do których podjęcia było zobowiązane w odniesieniu do czterech rozpatrywanych wspólnot autonomicznych, należy zauważyć, że z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 wynika, iż te środki lub działania należy podjąć, jeżeli obowiązkowe środki, o których mowa w art. 5 ust. 4 tej dyrektywy, nie wystarczają do osiągnięcia celów określonych w jej art. 1. Wynika z tego, że wbrew temu, co utrzymuje Królestwo Hiszpanii, aby uznać, iż państwo członkowskie wywiązało się ze zobowiązań wynikających z art. 5 ust. 5 rzeczonej dyrektywy, nie wystarczy, by przyjęło dodatkowe środki lub wzmożone działania. Aby bowiem uznać, że wymogi określone w tym przepisie zostały spełnione, konieczne jest ponadto, aby te dodatkowe działania lub wzmożone działania wystarczyły do osiągnięcia celów określonych w art. 1 dyrektywy 91/676, a mianowicie zmniejszenia zanieczyszczenia wód spowodowanego lub wywołanego przez azotany pochodzenia rolniczego oraz zapobiegania wszelkim dalszym zanieczyszczeniom tego rodzaju.

164 Co się tyczy wspólnoty autonomicznej Aragonia, to o ile prawdą jest, że Komisja przyznała, iż środki przyjęte przez tę wspólnotę autonomiczną zmierzały w dobrym kierunku, o tyle słusznie podkreśliła ona również, że Królestwo Hiszpanii nie przedstawiło badań ani szczegółowych dowodów wykazujących, że środki te są wystarczające do osiągnięcia celów określonych w dyrektywie 91/676.

165 Jeśli chodzi o uregulowania przyjęte w międzyczasie na szczeblu krajowym, na które powołuje się Królestwo Hiszpanii w duplice i które mają poprawić sytuację nie tylko wspomnianej wspólnoty autonomicznej, lecz również trzech innych wspólnot autonomicznych, których dotyczy pierwsza część zarzutu trzeciego, należy zauważyć, że uregulowania te zostały przyjęte w 2022 r., czyli po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii. Zgodnie z orzecznictwem przytoczonym w pkt 75 niniejszego wyroku zmiany, które nastąpiły po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, nie mogą być uwzględniane przez Trybunał przy ocenie istnienia danego uchybienia.

166 W odniesieniu do wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha Królestwo Hiszpanii ogranicza się do stwierdzenia, że wzmocnienie środków zawartych w programach działania tej wspólnoty autonomicznej powinno zostać podjęte tylko wtedy, gdy zostanie wykazane, że środki te nie wystarczają do zmniejszenia zanieczyszczenia azotanami. Tymczasem ze względów wskazanych w pkt 159 niniejszego wyroku taka argumentacja nie może uzasadniać nieprzestrzegania przez państwo członkowskie jego obowiązków wynikających z art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676.

167 Odnośnie do wspólnoty autonomicznej Kastylia i León, jak wynika z pkt 137 niniejszego wyroku, Królestwo Hiszpanii ogranicza się do poinformowania o przyjęciu przez tę wspólnotę autonomiczną, po pierwsze, w 2018 r., dekretu określającego minimalne warunki środowiskowe dla prowadzenia działalności lub instalacji hodowlanych znajdujących się na jego terytorium, a po drugie, w 2022 r., rozporządzenia zatwierdzającego nowy program działania, który przewiduje nowe środki mające na celu zapobieganie i w razie potrzeby zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami ze źródeł rolniczych. Tymczasem, po pierwsze, jak słusznie podniosła Komisja, przyjęcie takiego dekretu nie zwalnia Królestwa Hiszpanii z ciążącego na nim na mocy art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 obowiązku czuwania nad przeglądem programu działań tej wspólnoty autonomicznej. Po drugie, co się tyczy zarządzenia przyjętego przez wspomnianą wspólnotę autonomiczną w 2022 r., wystarczy przypomnieć, że zgodnie z orzecznictwem przytoczonym w pkt 75 niniejszego wyroku zmiany, które nastąpiły po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, nie mogą być uwzględniane przez Trybunał przy ocenie niniejszego uchybienia.

168 Wreszcie, co się tyczy wspólnoty autonomicznej regionu Murcja, to o ile prawdą jest, że w skardze Komisja odniosła się do zdarzeń, które miały miejsce w 2019 r. i 2021 r., a zatem do okoliczności faktycznych, które nie były objęte administracyjnym etapem postępowania, o tyle instytucja ta wyjaśniła, a Królestwo Hiszpanii temu nie zaprzeczyło, że wskazała te okoliczności w skardze w celu zilustrowania, że środki, które zostały przyjęte przez władze hiszpańskie w dniu upływu terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, nie były wystarczające. W każdym wypadku należy zauważyć, że ustawa, o której mowa w pkt 139 niniejszego wyroku, przyjęta w dniu 27 lipca 2020 r., wyraźnie potwierdza, iż środki istniejącego wówczas programu działania nie były wystarczające, aby zapobiec zanieczyszczeniu azotanami części wód podziemnych w pewnym regionie tej wspólnoty autonomicznej i korygować je. Ponadto Królestwo Hiszpanii nie kwestionuje stwierdzenia Komisji zawartego w replice, zgodnie z którym z nowego programu działania, który był w przygotowaniu w dniu upływu terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, wyraźnie wynikało, że konieczne były jeszcze inne dodatkowe środki i wzmożone działania.

169 Z powyższego wynika, że należy uwzględnić część pierwszą zarzutu trzeciego.

170 W świetle powyższego należy stwierdzić, że nie podejmując dodatkowych środków lub wzmożonych działań wymaganych w odniesieniu do zanieczyszczenia azotanami odnośnie do wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León oraz regionu Murcja, Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom, które na nim ciążą na mocy art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676.

W przedmiocie części drugiej, opartej na tym, że Królestwo Hiszpanii nie przyjęło odpowiednich środków w celu zaradzenia eutrofizacji na całym swoim terytorium

– *Argumentacja stron*

171 W drugiej części zarzutu trzeciego Komisja utrzymuje zasadniczo, że Królestwo Hiszpanii nie przyjęło dodatkowych środków lub nie podjęło wzmożonych działań wymaganych przez art. 5 ust. 5 dyrektywy 91/676 w celu zaradzenia eutrofizacji na całym swoim terytorium, podczas gdy dostępne dane wskazywały, że środki przewidziane w programach działania nie były wystarczające do zmniejszenia i zapobiegania zanieczyszczeniom.

172 Z orzecznictwa Trybunału wynika, że art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 w związku z lit. A pkt 2 i 3 załącznika I do tej dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że wody trzeba uznać za dotknięte zanieczyszczeniem w szczególności w przypadku eutrofizacji naturalnych jezior słodkowodnych, innych części wód słodkich, estuariów, wód przybrzeżnych i morskich. W konsekwencji w takim przypadku państwa członkowskie byłyby zobowiązane do przyjęcia środków, o których mowa w art. 5 wspomnianej dyrektywy, a mianowicie programów działania, oraz, w razie potrzeby, przyjęcia dodatkowych środków i podjęcia wzmożonych działań mających na celu zaradzenie tej formie zanieczyszczenia.

173 Chociaż w odpowiedziach na uzasadnioną opinię władze hiszpańskie stwierdziły, że stan wód w latach 2012–2015 poprawił się w porównaniu z okresem od 2008 do 2011 r., Komisja jest zdania, że taka argumentacja nie może zostać uwzględniona. Choć bowiem odsetek punktów pomiarowych, w których stwierdzono eutrofizację, uległ zmianie z 0,32 % do 0,29 %, to stwierdzona w ten sposób niewielka poprawa opierałaby się na mniejszej próbie (429 punktów pomiarowych w latach 2012–2015 w porównaniu z 476 punktami pomiarowymi w latach 2008–2011), tak że nie ilustrowałaby ona rzeczywistej sytuacji. Niedoszacowanie problemu eutrofizacji wynikające z danych dostarczonych przez władze hiszpańskie wynika w szczególności z wyłączenia rzek z badania eutrofizacji w sprawozdaniu za lata 2012–2015. Tymczasem wyłączenie to nie jest zgodne z dyrektywą 91/676.

174 Ze względu na zmianę metodologii dane przedstawione w sprawozdaniu za lata 2016–2019 nie mogą również zostać wykorzystane do wykazania poprawy w zakresie eutrofizacji. W sprawozdaniu tym bowiem w porównaniu z poprzednim okresem usunięto 68 punktów pomiarowych wykazujących eutrofizację lub ryzyko eutrofizacji.

175 Komisja uważa zatem, że dostępne i przedstawione w skardze dane potwierdzają, iż problem eutrofizacji nie uległ poprawie, w związku z czym władze hiszpańskie były zobowiązane do przyjęcia dodatkowych środków lub wzmożonych działań w tym zakresie. Tymczasem Królestwo Hiszpanii nie wywiązało się z tego obowiązku.

176 W odpowiedzi na skargę Królestwo Hiszpanii twierdzi, że Komisja nie wykazała zarzucanego mu uchybienia. Cała argumentacja Komisji opiera się na wykluczeniu przez to państwo członkowskie rzek z badania przeprowadzonego w celu zidentyfikowania sytuacji eutrofizacji na jego terytorium. Instytucja ta ograniczyła się do twierdzenia, że wyłączenie to może skutkować tym, że zakres zjawiska eutrofizacji na terytorium hiszpańskim jest niedoszacowany w kierowanych do niej sprawozdaniach, nie przedstawiając danych niezbędnych do tego, aby Trybunał mógł zbadać istnienie zarzucanego Królestwu Hiszpanii uchybienia.

177 Ponadto ze sprawozdania za lata 2016–2019 wynika, że eutrofizacja dotycząca wód śródlądowych została oceniona na podstawie 468 punktów pomiarowych, a 23,3 % z tych punktów wykazało taką formę zanieczyszczenia. Gdyby rozciągnąć to stwierdzenie na wszystkie wody nadzorowane w Hiszpanii, wynik zwiększyłby się do 172 punktów, gdzie stwierdzono zjawisko eutrofizacji, na łączną liczbę 1024 punktów pomiarowych, czyli 16,8 % pomiarów, co nie pozwalałoby stwierdzić, pomimo wagi tego problemu, że konieczne było podjęcie dodatkowych środków lub wzmożonych działań w tym zakresie.

178 W każdym razie zgodnie z lit. B załącznika I do dyrektywy 91/676 dla realizacji celów określonych w tej dyrektywie należy uwzględnić cechy fizyczne i środowiskowe wód i gruntów, a także aktualną wiedzę na temat zachowania się związków azotu w środowisku. Tymczasem rzeki hiszpańskie podlegają istotnym zmianom sezonowym, tak że poziom odnawiania wód jest wysoki, a sytuacje eutrofizacji nie utrzymują się w czasie.

179 W replice Komisja podnosi, że dostępne dane naukowe zalecają, aby nie wykluczać rzek z analizy stanu troficznego jednolitych części wód w Hiszpanii, zważywszy, że wzrost populacji glonów i zakwitów cyjanobakterii może w tych rzekach wystąpić i utrzymywać się przez miesiące, przynajmniej w tych częściach rzek, w których przepływ jest najbardziej powolny.

180 Królestwo Hiszpanii w duplice utrzymuje, że Komisja w swojej replice przyznała, iż eutrofizacja nie miała miejsca we wszystkich rzekach. Tymczasem to właśnie twierdzi Królestwo Hiszpanii w sposób uzasadniony w odpowiedzi na skargę.

– *Ocena Trybunału*

181 Trybunał orzekł już, że z analizy art. 3 ust. 1 w związku z lit. A pkt 2 i 3 załącznika I do dyrektywy 91/676 wynika, że wody należy uznać za dotknięte zanieczyszczeniem nie tylko wtedy, gdy zawartość azotanu w wodach podziemnych przekracza 50 mg/l, ale także w szczególności w przypadku, gdy naturalne jeziora słodkowodne, inne zbiorniki słodkiej wody, estuaria, wody przybrzeżne i morskie stają się eutroficzne (wyrok z dnia 21 czerwca 2018 r., Komisja/Niemcy, C-543/16, EU:C:2018:481, pkt 60). W konsekwencji w przypadku eutrofizacji państwa członkowskie są zobowiązane do przyjęcia środków, o których mowa w art. 5 wspomnianej dyrektywy, a mianowicie programów działania, oraz, w razie potrzeby, przyjęcia dodatkowych środków i podjęcia wzmożonych działań mających na celu zaradzenie tej formie zanieczyszczenia.

182 Należy jednak przypomnieć, że zgodnie z orzecznictwem przytoczonym w pkt 153 niniejszego wyroku w celu udowodnienia, że obowiązkowe środki, o których mowa w art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676, nie wystarczają do osiągnięcia celów określonych w art. 1 tej dyrektywy, Komisja powinna wykazać, że jakość wód w danym okresie nie uległa poprawie w porównaniu z poprzednim okresem. Zważywszy, że w drugiej części zarzutu trzeciego Komisja zarzuca Królestwu Hiszpanii, iż nie przyjęło ono środków wymaganych przez art. 5 ust. 5 tej dyrektywy w celu zaradzenia sytuacjom eutrofizacji występującym na całym jego terytorium, na tej instytucji ciąży obowiązek wykazania, że pod względem eutrofizacji jakość wód nie poprawiła się z jednego okresu na drugi.

183 Tymczasem w niniejszej sprawie Komisja nie wykazała braku takiej poprawy. Z jednej strony instytucja ta przyznaje bowiem, że zgodnie ze sprawozdaniem za lata 2012–2015 stwierdzono nieznaczną poprawę w stosunku do lat 2008–2011, ponieważ odsetek punktów pomiarowych, w których stwierdzono eutrofizację, zmalał z 0,32 % do 0,29 %. Po drugie, Komisja nie wykazała, że sytuacja w odniesieniu do eutrofizacji nie uległa poprawie w latach 2016–2019 w porównaniu z okresem od 2012 do 2015 r., ponieważ instytucja ta nie przedstawiła żadnych konkretnych danych w tym względzie.

184 Prawdą jest, że Komisja podnosi, a Królestwo Hiszpanii temu nie zaprzecza, że dane zawarte w sprawozdaniu za lata 2012–2015 opierają się na mniejszej próbce części wód niż próbka uwzględniona w przekazanym Komisji przez władze hiszpańskie, zgodnie z art. 10 dyrektywy 91/676, sprawozdaniu za lata 2008–2011, zawierającym dane wskazane w załączniku V do tej dyrektywy, ponieważ rzeki zostały wyłączone z metodologii mającej na celu identyfikację sytuacji

eutrofizacji. Komisja twierdzi ponadto, czemu również nie zaprzeczyło Królestwo Hiszpanii, że w sprawozdaniu za lata 2016–2019 usunięto 68 punktów pomiarowych, w których stwierdzono eutrofizację lub ryzyko eutrofizacji w poprzednim okresie.

185 W tym względzie należy stwierdzić, że nieuwzględnienie przez państwo członkowskie rzek w celu zidentyfikowania sytuacji eutrofizacji znajdujących się na jego terytorium może stanowić uchybienie art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 w związku z lit. A pkt 3 załącznika I do tej dyrektywy, z którego wynika, że wody należy uznać za dotknięte zanieczyszczeniami, gdy „naturalne jeziora słodkowodne, inne zbiorniki słodkiej wody, ujścia rzek, wody przybrzeżne i wody morskie" stają się eutroficzne. Rzeki należy bowiem uznać za „inne zbiorniki słodkiej wody" w rozumieniu tego przepisu. Ponadto, co się tyczy usunięcia punktów pomiarowych, w których w bezpośrednio wcześniejszym okresie stwierdzono eutrofizację lub ryzyko eutrofizacji, należy przypomnieć, że państwa członkowskie są zobowiązane do prawidłowego i pełnego monitorowania i przeglądu wód, w szczególności zgodnie z art. 6 ust. 1 lit. a)–c) tej dyrektywy. Ponadto zgodnie z art. 5 ust. 6 tej dyrektywy państwa członkowskie sporządzają i wprowadzają w życie odpowiednie programy monitorowania, w celu dokonania oceny skuteczności programów działania.

186 Należy jednak stwierdzić, że w niniejszej sprawie Komisja nie zarzuca Królestwu Hiszpanii uchybienia zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 3 ust. 1 dyrektywy 91/676 w związku z lit. A pkt 3 załącznika I do tej dyrektywy. Instytucja ta nie opiera również takiego zarzutu na art. 5 ust. 6 tej dyrektywy, na jej art. 6 ust. 1 ani na art. 10 tej dyrektywy w związku z pkt 3 załącznika V do niej, który przewiduje, że państwa członkowskie informują Komisję w szczególności o wynikach nadzoru prowadzonego na podstawie art. 6 tej dyrektywy.

187 Należy zatem oddalić część drugą zarzutu trzeciego jako bezzasadną.

188 Z całości powyższych rozważań wynika, że:

– nie wyznaczając jako stref zagrożenia we wspólnocie autonomicznej Baleary, we Wspólnocie Madrytu i we Wspólnocie Walenckiej stref pozyskiwania odpowiadających każdemu z zanieczyszczonych punktów pomiarowych:

  – wspólnota autonomiczna Wyspy Baleary: 1801M1T 1, ES 53M0137, ES 53M1123 i ES 53M1205;

  – Wspólnota Madrytu: TA 53306008; i

  – Wspólnota Walencka: JU210, JU209 oraz JU202;

– nie przewidując wszystkich obowiązkowych środków koniecznych w programach działań wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León, Estremadura oraz Wspólnoty Madrytu, jak również

– nie podejmując dodatkowych środków lub wzmożonych działań wymaganych w odniesieniu do zanieczyszczenia azotanami w odniesieniu do wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León oraz regionu Murcja,

Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 3 ust. 4 dyrektywy 91/676, art. 5 ust. 4 tej dyrektywy w związku z jej załącznikami II i III oraz art. 5 ust. 5 tej dyrektywy.

W przedmiocie kosztów

189 Zgodnie z art. 138 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę.

190 Zgodnie z art. 138 § 3 regulaminu postępowania w razie częściowego tylko uwzględnienia żądań każdej ze stron, każda z nich pokrywa własne koszty.

191 Ponieważ w niniejszej sprawie żądania zarówno Komisji, jak i Królestwa Hiszpanii uwzględniono tylko częściowo, pokryją one własne koszty.

Z powyższych względów Trybunał (szósta izba) orzeka, co następuje:

1. – Nie wyznaczając jako stref zagrożenia w Comunidad Autónoma de las Islas Baleares (wspólnocie autonomicznej Wyspy Baleary, Hiszpania), w Comunidad de Madrid (Wspólnocie Madrytu, Hiszpania) oraz w Comunidad Valenciana (Wspólnocie Walenckiej, Hiszpania) stref pozyskiwania wody przez spływ powierzchniowy (wody powierzchniowe) lub przez przesiąkanie (wody podziemne) odpowiadających każdemu z następujących zanieczyszczonych punktów pomiarowych:

– wspólnota autonomiczna Wyspy Baleary: 1801M1T 1, ES 53M0137, ES 53M1123 i ES 53M1205;

– Wspólnota Madrytu: TA 53306008; i

– Wspólnota Walencka: JU210, JU209 oraz JU202;

– nie przewidując wszystkich obowiązkowych środków koniecznych w programach działania Comunidad Autónoma de Aragón (wspólnoty autonomicznej Aragonia, Hiszpania), Comunidad Autónoma de Castilla–La Mancha (wspólnoty autonomicznej Kastylia–La Mancha, Hiszpania), Comunidad de Castilla y León (wspólnoty Kastylia i León, Hiszpania), Comunidad Autónoma de Extremadura (wspólnoty autonomicznej Estremadura, Hiszpania) oraz Wspólnoty Madrytu, jak również

– nie podejmując dodatkowych środków lub wzmożonych działań wymaganych w odniesieniu do zanieczyszczenia azotanami w odniesieniu do wspólnot autonomicznych Aragonia, Kastylia–La Mancha, Kastylia i León oraz Comunidad Autónoma de la Región Murcia (wspólnoty autonomicznej regionu Murcja, Hiszpania),

Królestwo Hiszpanii uchybiło zobowiązaniom, które na nim ciążą na mocy art. 3 ust. 4 dyrektywy Rady 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotyczącej ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego, w brzmieniu zmienionym rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1137/2008 z dnia

22 października 2008 r., art. 5 ust. 4 tej dyrektywy w zmienionym brzmieniu w związku z załącznikami II i III do tej dyrektywy oraz art. 5 ust. 5 tej dyrektywy w zmienionym brzmieniu.

2. W pozostałym zakresie skarga zostaje oddalona.

3. Komisja Europejska i Królestwo Hiszpanii pokrywają własne koszty.

Podpisy